

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 17 lipca 2024 r.

Poz. 7234

UCHWAŁA NR IV/24/2024 RADY GMINY KADZIDŁO

z dnia 11 lipca 2024 r.

w sprawie w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kadzidło na lata 2024-2027"

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 609 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022, poz. 840 z późn. zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Kadzidło uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się "Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kadzidło na lata 2024-2027", stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Kadzidło.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Ryszard Bielski

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KADZIDŁO
NA LATA 2024 - 2027**

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku	6
3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	6
3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym	15
3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami	15
3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane	16
3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych	17
3.7. Inne akty prawne	17
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	19
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	19
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	20
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	34
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	34
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu	37
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	58
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	63
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	66
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	69
7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami	72
7.1. Priorytety programu opieki	72
7.2. Kierunki działań programu opieki	73
7.3. Zadania programu opieki	74
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	77
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	79
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	81
10.1. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	82
10.2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny	91
10.3. Wojewódzki Konserwator Zabytków	93
10.4. Budżety jednostek samorządu terytorialnego	95
10.5. Źródła publiczne. Środki zagraniczne	95
10.6. Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	96

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	98
Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Kadzidło objętych ochroną przez wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego	100
Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Kadzidło.	101
Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Kadzidło	103

1. Wstęp

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kadzidło na lata 2024-2027 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jej granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program został opracowany zgodnie z wytycznymi instrukcji „Gminny program opieki nad zabytkami – poradnik metodyczny”, przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Istotnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy, jak również jego promocja wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, poczynając od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy program jest pierwszym dokumentem tego rodzaju opracowanym dla gminy Kadzidło. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2024-2027 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły zarówno prac renowacyjnych, jak też działań określanych jako „miękkie”, tj. działań o charakterze nieinwestycyjnym. Założeniem niniejszego programu jest zarówno poprawa stanu zachowania zabytków na terenie gminy Kadzidło, jak też promocja gminy i jej dziedzictwa kulturowego oraz edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kadzidło na lata 2024-2027 jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.:

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome (w tym archeologiczne), podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6 ust. 1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;

1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16 ust. 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17 ust. 1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22 ust.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi zabytku. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciężące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwałe zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2018 r. poz. 1609 z późn. zmianami).

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;

- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
 - 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).
2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.
 3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.
 4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.
 5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:
 - 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
 - 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
 - 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.
 6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.
 7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.
 8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7 ust.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy.

W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami reguluje zasady zmiany własności obiektów zabytkowych.

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4).

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5).

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust 2).

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a).

Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust 1 i 1a).

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4).

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia

zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

3.7. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska,

- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę,
- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami",
- obwieszczeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury. Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;

- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Zadanie:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Zadanie:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

Zadania:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Zadanie:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025 został przyjęty uchwałą nr 169/21 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 21 grudnia 2021 r.

Ideą opracowania programu opieki nad zabytkami dla województwa mazowieckiego było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Ustalenie celów realizacji programu poprzedzone zostało gruntowną analizą stanu zachowania oraz ochrony mazowieckiego dziedzictwa kulturowego jak również oceną realizacji założeń poprzedniego programu opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego. Stwierdzono, że zauważalnie polepszyła się opieka nad zabytkami. Powstało forum gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem kulturowym, podnoszące wiedzę i integrujące środowisko w celu wymiany doświadczeń. Coraz lepiej znane i zadbane dziedzictwo regionu jest powodem dumy lokalnych społeczności. Zauważalnie wzrosła świadomość roli i znaczenia tradycji i zabytków kultury materialnej. Zadbane o udokumentowanie mazowieckiego dziedzictwa XX wieku, które w poprzednim okresie nie było wystarczająco znane ani doceniane. Przedstawiciele samorządów i prywatni właściciele zabytków są coraz bardziej świadomi swoich obowiązków związanych z opieką nad nimi. Wzrosła też znajomość narzędzi pomagających zachować ich wzorowy stan. Szczególnie narażone na utratę elementy dziedzictwa niematerialnego coraz częściej znajdują oddanych kontynuatorów.

W celu realizacji idei opracowania, w/w program ustalił główne obszary i cele strategiczne, których realizacja ma przynieść poprawę stanu ochrony i opieki nad zabytkami województwa.

Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane z kształtowaniem świadomości i postaw pożądaných z punktu widzenia opieki nad zabytkami i troski o dziedzictwo. Zidentyfikowano dwa takie cele:

Cel A.1. Wprowadzić elementy edukacji o dziedzictwie, w tym w edukacji powszechnej

Dokonana analiza problemowa wykazała dobitnie, że jednym z największych zagrożeń dla dziedzictwa jest niska świadomość jego wartości wśród społeczeństwa. Aby temu zapobiec, konieczne jest nie tylko wyedukowanie lokalnych społeczności, ale też aktywne zaangażowanie osób w różnym wieku do propagowania wiedzy o dziedzictwie i podtrzymywania tradycji. Samorząd Województwa będzie aktywnie wspierał w ramach tego celu powstawanie programów wzmacniających lokalną tożsamość oraz kształtował aktywną postawę lokalnych liderów poprzez współpracę z organizacjami pozarządowymi i grupami nieformalnymi na terenie województwa. Oprócz tych dwóch kierunków upowszechnianiu wiedzy o dziedzictwie i uwrażliwieniu na jego zagrożenia ma służyć wtyczka społecznościowa Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach (program A.2.1) oparta o geoankietę GIS.

Możliwość łatwego zgłoszenia i interakcji jest elementem grywalizacyjnym i wzmacnia poczucie sprawczości użytkowników.

Przedsięwzięcie A.1.1. Tożsamość lokalna – wartość unikalna.

Cel przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie ma na celu wypełnienie jednego z najważniejszych deficytów, jakim jest brak dostrzegania i doceniania dziedzictwa lokalnego. Oprócz oczywistego pozytywnego wpływu na stan zabytków przez poszerzanie wiedzy o ich wartości i konieczności ich ochrony, wzmacnianie tożsamości lokalnej ma silny wpływ na powodzenie procesów rewitalizacyjnych, zapobieganie depopulacji i w efekcie przekłada się na potencjał rozwojowy gmin i całego województwa.

Opis przedsięwzięcia: Założeniem przedsięwzięcia jest wspieranie powstawania lokalnych programów edukacyjnych adresowanych do społeczności lokalnych, służących pogłębieniu ich wiedzy o dziedzictwie regionu i pogłębieniu poczucia tożsamości. Programy mogą być adresowane do różnych grup wiekowych. Programy wzmacniające tożsamość lokalną mogą być realizowane w szkołach na lekcjach WOS, historii lub lekcjach wychowawczych lub na lekcjach innych przedmiotów, jeśli dyrekcja Placówki podejmie taką decyzję, ponieważ ich realizacja wypełnia ministerialne wytyczne w sprawie elementów edukacji regionalnej zawartej w podstawie programowej. Programy powinny odnosić się do różnych wątków lokalnego dziedzictwa materialnego i niematerialnego, angażować ich uczestników w aktywne uczestnictwo i własną eksplorację różnych wątków. Oto jedynie przykładowe formy działań w ramach programów edukacyjnych:

- lekcje szkolne o dziedzictwie regionalnym i lokalnym;
- opracowanie serii regionalnych pomocy naukowych nawiązujących do dziedzictwa;
- opracowywanie podręczników gwar lokalnych, kompendiów lokalnych tradycji i zwyczajów;
- konkurs dla nauczycieli na pomoc naukową kształtującą wiedzę o zabytkach;
- tworzenie przez uczniów i nauczycieli form gier o tematyce związanej z dziedzictwem regionu;
- zajęcia pozalekcyjne połączone z wycieczkami do muzeów i zwiedzaniem zabytków;
- przygotowanie scenariuszy lekcji i wskazówek dydaktycznych do Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: fundusze rządowe na działania modelowe, środki z programu PO WER, środki własne samorządów, budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Przedsięwzięcie A.1.2. „Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny.

Cel przedsięwzięcia: wywołanie wśród mieszkańców zainteresowania dokumentowaniem fotograficznym istniejących obiektów dziedzictwa, a także gromadzenie dokumentacji wykonanej przez społeczników.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie będzie realizowane w formie corocznego wojewódzkiego konkursu fotograficznego pod patronatem Marszałka. Każda edycja konkursu może zostać poświęcona innemu zagadnieniu, np. zabytkom drewnianym, dworom, pałacom i parkom, dziedzictwu niematerialnemu.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Cel A.2. Wspierać edukacyjnie samorządy lokalne i właścicieli zabytków.

Cel ten realizuje potrzebę wzmocnienia samorządów i innych podmiotów w wiedzę w zakresie skutecznych narzędzi opieki i ochrony zabytków oraz dziedzictwa niematerialnego. Jak wykazuje analiza, deficyty w tym obszarze dotyczą głównie nieznanymi nowych możliwości prawnych, braku upowszechnienia i wymiany dobrych praktyk, a także brak platform czy baz wymiany tej wiedzy.

Przedsięwzięcie A.2.1. Mazowieckie Centrum Wiedzy o Zabytkach.

Cel przedsięwzięcia: Stworzenie w ramach jednej z istniejących stron internetowych Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach – miejsca w przestrzeni internetu, gdzie gromadzona i udostępniana jest wiedza i dobre praktyki opieki nad zabytkami w celu ułatwienia samorządom i innym interesariuszom dostępu do niej.

Opis przedsięwzięcia: Centrum Wiedzy będzie oparte o koncepcję, jaką przedstawia Krajowa Polityka Miejska: Centra Wiedzy to zgromadzone w jednym miejscu i udostępniane przez strony internetowe (podmiotowe strony BIP) informacje dotyczące danego zagadnienia, których celem będzie wspieranie podmiotów polityki miejskiej, a zwłaszcza samorządów lokalnych, w przygotowaniu i realizacji działań dotyczących złożonych lub nowych aspektów rozwoju miast. Pozwoli to skupiać w jednym miejscu, dostępnym dla wszystkich użytkowników, aktualną i pełną wiedzę na dany temat. Zadaniem centrów będzie przede wszystkim: informowanie o tematach będących przedmiotem zainteresowania danego centrum; proponowanie i promowanie rozwiązań i dobrych praktyk w dziedzinach, które są zidentyfikowane jako nowe lub trudne; upowszechnianie wzorcowych dokumentów i schematów postępowania. Treści udostępniane przez centra wiedzy będą wytwarzane nie

tylko przez właściwe resorty, ale także przez JST i ich korporacje, ekspertów, jednostki naukowe itd. Będą to dokumenty, podręczniki, ekspertyzy, zestawy dobrych praktyk i wszelkie inne informacje, które mogą w danej dziedzinie być przydatne samorządom.

Mazowieckie Centrum Wiedzy o Zabytkach tworzone będzie poprzez umieszczanie treści dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami, na przykład na istniejącej platformie internetowej Wrota Mazowsza (<http://www.wrotamazowska.pl>), stronie internetowej Samorządu Województwa Mazowieckiego (www.mazovia.pl), albo w innej wybranej lokalizacji.

Formy realizacji przedsięwzięcia: program własny samorządu województwa z udziałem partnerów zewnętrznych (samorządy, MWKZ, NID, NGO, inni interesariusze) jako dostarczycieli treści do Centrum Wiedzy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Przedsięwzięcie A.2.2. Konkurs „Renowacja Roku”.

Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest promocja działań renowacyjnych wśród właścicieli i zachęcenie gmin do szerszego wspierania tej grupy za pomocą dotacji.

Opis przedsięwzięcia: stworzenie (lub ufundowanie) nagrody dla najlepszych renowacji zabytków. Nagroda miałaby charakter honorowy lub – w miarę możliwości – również finansowy.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Przedsięwzięcie A.2.3. Dziedzictwo niematerialne – na listę UNESCO.

Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest zintensyfikowanie ochrony dziedzictwa niematerialnego województwa.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie będzie polegało na wspólnym z zainteresowanymi podmiotami przygotowywaniu i opracowywaniu wniosków o wpis na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W tym celu powstanie program wpisywania na tę listę zwyczajów, przekazów ustnych, wiedzy i umiejętności oraz związanych z nimi przedmiotów i przestrzeni kulturowych.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków.

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane ze zwiększeniem efektywności finansowania opieki nad zabytkami. Zidentyfikowano dwa takie cele:

Cel B.1. Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich.

Cel B.2. Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa.

Oto opisy poszczególnych celów i proponowanych w ich ramach przedsięwzięć.

Cel strategiczny B.1. Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich.

Przedsięwzięcie B.1.1. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach zabytkowych.

Cel strategiczny B.2. Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa.

Przedsięwzięcie B.2.1. Finansowania prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego.

Cel przedsięwzięcia: Opracowanie metody podziału środków pomiędzy różnego rodzaju wnioskodawców z uwzględnieniem priorytetów Samorządu Województwa.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie dotyczy finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych (ruchomych i nieruchomych), których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego lub jego jednostki organizacyjne. W ramach przedsięwzięcia raz w roku będzie organizowany nabór wniosków o dotacje celowe na prace przy zabytkach będących własnością samorządu lub jego jednostek organizacyjnych. Jednostki organizacyjne Samorządu Województwa będące posiadaczem zabytku, albo posiadające w trwałym zarządzie zabytek, który wymaga najpilniej wsparcia finansowego (np. najgorszy stan techniczny) otrzymałyby dodatkowe środki na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku. DKPiT opracuje regulamin naboru wniosków oraz wzór wniosku o dotację celową.

Formy realizacji przedsięwzięcia: przedsięwzięcie własne samorządu województwa.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Obszar strategiczny C. Wypracowanie skutecznych narzędzi działania.

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele skierowane na wzmocnienie skutecznej ochrony najbardziej wrażliwego dziedzictwa przed zniszczeniem i współpracy międzysektorowej dla ratowania zabytków. Zidentyfikowano trzy takie cele:

Cel C.1. Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa.

Cel C.2. Poprawić poziom współpracy na rzecz dziedzictwa.

Cel C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków.

Oto opisy poszczególnych celów i proponowanych w ich ramach przedsięwzięć.

Cel strategiczny C.1. Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa.

Przedsięwzięcie C.1.1. Inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa.

Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest dokonanie systematycznej inwentaryzacji stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego.

Opis przedsięwzięcia: W województwie mazowieckim znajduje się ponad pięć tysięcy zabytków architektury drewnianej. Prawie jedna czwarta z nich nie posiada zabezpieczenia przeciwpożarowego, co naraża je na niebezpieczeństwo zniszczenia. Pilne staje się sporządzenie dokumentacji tych zabytków, w tym – inwentaryzacji ich stylów. W zakres zadania wchodzi rozpoznanie zachowanego budownictwa, nie tylko obiektów objętych aktualnie ochroną konserwatorską, zarówno na wsiach, jak i w miasteczkach i miastach.

Przedsięwzięcie będzie miało formę zlecenia dla specjalistycznego wykonawcy, którego zadaniem będzie:

- dokonanie kwerendy w dostępnych publikacjach, badaniach i pracach naukowych, celem wychwycenia możliwie pełnej listy stylów zidentyfikowanych i opisanych dotychczas;
- przeprowadzenie badań terenowych, w ramach których powstanie dokumentacja fotograficzna i zostanie opracowana pełna typologia stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego, w podziale na jego regiony kulturowe, wraz z dokumentacją przykładów.

Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Przedsięwzięcie C.1.2. Spójny krajobraz kulturowy – katalog projektów.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Przedsięwzięcie C.1.3. Nasza żywa tradycja.

Cel przedsięwzięcia: Głównym celem przedsięwzięcia jest ochrona przed zanikaniem dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie może mieć formę zróżnicowanego wsparcia zarówno dla inicjatyw już utrwalonych i powtarzanych cyklicznie, jak i dla nowo kreowanych inicjatyw na rzecz lokalnego dziedzictwa. Sugeruje się, aby jednym z obszarów priorytetowych

przedsięwzięcia były ginące zawody, w tym także miejskie. Towarzyszyć temu powinna rozbudowa portalu „Mazowiecki Szlak Tradycji” o kolejne punkty oraz ścieżki tematyczne.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Cel strategiczny C.2. Poprawić współpracę na rzecz dziedzictwa.

Wyraźną barierą w opiece nad zabytkami jest niski poziom współpracy pomiędzy poszczególnymi interesariuszami instytucjonalnymi. Celem jest wypracowanie strategicznego modelu bieżącej współpracy i łączenia ich potencjałów w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Przedsięwzięcie C.2.1. Stała współpraca Samorząd Województwa – MWKZ – oddział NID.

Cel przedsięwzięcia: Nawiązanie regularnej współpracy Samorządu Województwa z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz z oddziałem terenowym NID w Warszawie.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na wypracowaniu formuły regularnego kontaktu merytorycznego pomiędzy trzema wymienionymi instytucjami w celu – w szczególności:

- wspólnego planowania i skoordynowanego finansowania programu badań nad dziedzictwem (odrębny program D.1.1.);
- podejmowania wspólnych inicjatyw edukacyjnych i upowszechnieniowych w zakresie wiedzy o dziedzictwie województwa mazowieckiego;
- podejmowania wspólnych inicjatyw promocyjnych na rzecz dziedzictwa;
- współpracy przy aktualizacji WPOnZ.

Realizacja przedsięwzięcia uzależniona jest od deklaracji oddziału NID oraz Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Formy realizacji przedsięwzięcia: przedsięwzięcie partnerskie z MWKZ i NID.

Źródła finansowania: Budżety wszystkich trzech zaangażowanych instytucji, inne źródła.

Cel strategiczny C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków.

Przedsięwzięcie C.3.1. Tworzyć system wymiany wiedzy w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel przedsięwzięcia: wymiana wiedzy i dobrych praktyk pomiędzy właścicielami zabytków województwa mazowieckiego.

Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, budżety współorganizatorów, inne źródła.

Przedsięwzięcie C.3.2. Promocja zabytków poprzez tworzenie i rozwój istniejących szlaków kulturowych.

Cel przedsięwzięcia: tworzenie, rozwój i promowanie turystycznych szlaków kulturowych po zabytkach województwa mazowieckiego i miejscach pamięci.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na tworzeniu i rozwoju – z uwzględnieniem istniejącej koncepcji pasm przyrodniczo - kulturowych – szlaków turystycznych wyznaczających trasę zwiedzania miejsc pamięci albo zabytków powiązanych tematycznie lub podobnych rodzajowo, co umożliwi wspólną promocję i włączenie szlaku w programy edukacyjne. Co do miejsc pamięci związanych z tradycjami narodowo-wyzwoleńczymi lub państwowotwórczymi, należy uwzględnić – przykładowo – ważne obiekty w Warszawie takie jak nekropolie narodowe na Powązkach czy obiekty związane z uchwaleniem Konstytucji 3 Maja, a poza Stolicą – pole Bitwy Warszawskiej, czy obiekty związane z żyrdowskim Strajkiem Szpularek (1883) – pierwszym po Powstaniu styczniowym zrywem Polaków przeciwko caratowi. Co do zabytków – wstępnie proponuje się następujące tematy szlaków (są to jedynie propozycje wstępne):

- dwory i pałace Mazowsza;
- „Świdermajer” (zabytki drewnianej architektury letniskowej powstającej na przełomie XIX i XX wieku na południowy wschód od Warszawy, wzdłuż Kolei Nadwiślańskiej na tzw. linii otwockiej);
- zabytki obronne Mazowsza;
- neogotyki nadwiślański.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Obszar strategiczny D. Wzmocnienie zasobów wiedzy fachowej.

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane z dużym deficytem wiedzy badawczej. Zidentyfikowano dwa takie cele:

Cel D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym.

Cel D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych.

Oto opisy poszczególnych celów i proponowanych w ich ramach przedsięwzięć.

Cel strategiczny D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym.

Przedsięwzięcie D.1.1. Program badań we współpracy z MWKZ i oddziałem NID.

Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest wypracowanie i wdrożenie spójnego programu badań nad zabytkami w województwie mazowieckim.

Opis przedsięwzięcia: w ramach stałej współpracy Samorządu Województwa z MWKZ i oddziałem terenowym NID (odrębny program C.2.1.) zostanie wypracowany program badań nad zabytkami województwa mazowieckiego oraz zasady współfinansowania badań (lub finansowania odrębnego, jednak w sposób skoordynowany) i wzajemnego udostępniania sobie wyników badań.

Realizacja przedsięwzięcia uzależniona jest od deklaracji oddziału NID oraz Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: Budżety wszystkich trzech zaangażowanych instytucji, inne źródła.

Cel strategiczny D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych.

Przedsięwzięcie D.2.1. Wzorcowa dokumentacja cyfrowa wybranych zabytków województwa.

Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest propagowanie tworzenia pełnej dokumentacji obiektów zabytkowych współczesnymi metodami naziemnej rejestracji cyfrowej.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na opracowaniu wzorcowej pełnej dokumentacji cyfrowej wybranych obiektów zabytkowych, których właścicielem jest samorząd województwa i publiczne udostępnienie tej dokumentacji w Centrum Wiedzy o Zabytkach. Dokumentacja wzorcowa powinna być zgodna z opublikowanymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa zaleceniami dotyczącymi podstawowych elementów składowych dokumentacji rysunkowej oraz parametrów technicznych odwzorowania wraz z pożądanymi formatami plików dla sporządzania dokumentacji architektonicznych zabytkowych obiektów budownictwa drewnianego i murowanego za pomocą metod cyfrowych – metodą skaningu laserowego, fotogrametrii naziemnej oraz modelowania bryłowo – powierzchniowego (MESH).

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Przedsięwzięcie D.2.2: Konkurs „Zdigitalizuj zabytek”.

Cel przedsięwzięcia: Promocja tworzenia cyfrowych dokumentacji zabytków.

Opis przedsięwzięcia: W ramach corocznego konkursu na najlepiej wykonaną digitalizację (dokumentację cyfrową) zabytku jednemu projektowi w każdym roku zostanie przyznana Nagroda Marszałka.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

W ramach przedsięwzięcia dofinansowanie otrzymają najlepsze projekty dotyczące digitalizacji obiektu zabytkowego lub innych zasobów zabytkowych. Powstała dokumentacja może zostać udostępniona jako wzorcowy przykład digitalizacji.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego

Program opieki nad zabytkami gminy Kadzidło zgodny jest z wyznaczonymi w planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego (uchwała nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego obecnie obowiązujący plan jest znacznie skromniejszy niż poprzedni, zatwierdzony w 2014 r. i zakłada:

- realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:
 - przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji, czyli rozbudowy terenów miejskich na tereny wiejskie, np. przedmieścia miast;
 - wzmocnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów przemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
 - ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
 - odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;

- wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
- tworzenie muzeów, w tym Stacji Muzeum, Muzeum Centralnego Okręgu Przemysłowego na terenie dawnej Fabryki Broni oraz Centrum Nauki im. T. Sołtyka w Radomiu;
- ochronę regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.

4.2.3. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030

Założenia programu opieki nad zabytkami gminy Kadzidło odwołują się do ogólnych treści przyjętych w strategii rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030, uchwalonej przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 158/13 z dnia 28 października 2013 r.

W/w dokument nie zajmuje się w stopniu szczegółowym zagadnieniami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami. Zakłada jednak rozwój, konserwację, rewaloryzację i zagospodarowanie dóbr kultury jako czynnik powiązany z rozwojem produktów turystycznych, zwłaszcza urozmaiceniem oferty w zakresie turystyki kulturowej i uzdrowiskowej. Wskazuje także na potrzebę włączenia obiektów zabytkowych do procesu integracji województwa i budowania tożsamości regionalnej poprzez rozszerzenie w programach nauczania historii regionu zagadnień z zakresu dziedzictwa kulturowego.

4.2.4. Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu ostrołęckiego na lata 2022-2025

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu ostrołęckiego na lata 2022-2025 został przyjęty uchwałą Nr XLVIII/345/2022 Rady Powiatu w Ostrołęce z dnia 25 maja 2022 r.

W programie omówione zostały zasoby dziedzictwa kulturowego powiatu, a także zamieszczono wykazy obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego oraz włączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

W omawianym programie przyjęto trzy priorytety działania:

- I. Ochrona dziedzictwa kulturowego przy wykorzystaniu potencjału przyrodniczego. Zadania:
 1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i podejmowanie działań poprawiających stan ich zachowania;
 2. Zwiększenie atrakcyjności zabytków poprzez turystyczne zagospodarowanie walorów przyrodniczych powiatu.

II. Promocja i edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego. Zadania:

1. Podwyższenie świadomości wartości dziedzictwa kulturowego;
2. Pobudzenie zainteresowania dziedzictwem materialnym i niematerialnym powiatu;
3. Wykorzystanie nowych technologii do promocji dziedzictwa kulturowego.

III. Tworzenie systemu wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym. Zadania:

1. Budowanie bazy wiedzy o dziedzictwie kulturowym;
2. Korzystanie z technik cyfrowych.

4.2.5. Plan rozwoju lokalnego powiatu ostrołęckiego na lata 2021-2030

Plan rozwoju lokalnego powiatu ostrołęckiego na lata 2021-2030 został przyjęty uchwałą Rady Powiatu w Ostrołęce nr XL/294/2021 z dnia 22 listopada 2021 r.

Przywoływany dokument w niewielkim stopniu odnosi się do problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego powiatu. Wymieniono dwa główne działania mające wpływ na stan zachowania zabytków oraz popularyzację elementów dziedzictwa niematerialnego.

W zakresie ochrony zabytków położonych na terenie powiatu ostrołęckiego wskazano, iż Rada Powiatu Ostrołęckiego przyjęła 20 sierpnia 2018 r. uchwałę Nr XLIX/355/2018 w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu ostrołęckiego. Zgodnie z tą uchwałą z budżetu Powiatu mogą być udzielane dotacje celowe na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, jeżeli zabytek ten wpisany jest do rejestru zabytków i znajduje się na obszarze powiatu ostrołęckiego, a o udzielenie dotacji może ubiegać się każdy podmiot, będący właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, albo posiadający taki zabytek w trwałym zarządzie. Zamieszczono także wykaz dotacji udzielonych na podstawie przywołanej uchwały w latach 2018-2021.

Drugim polem realizacji zadań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego jest współpraca Zarządu Powiatu Ostrołęckiego z organizacjami pozarządowymi, przy udziale których realizowane są następujące zadania, podtrzymujące zjawiska z zakresu dziedzictwa niematerialnego:

- Darcie pierza w Lelisie – luty,
- Śladami Kurpiów w Kadzidle – marzec,
- Palma Kurpiowska w Łysych – Niedziela Palmowa,
- Jarmark Kurpiowski w Myszyńcu – maj,
- Na Łowy w Czarni – czerwiec, pierwsza niedziela miesiąca,

-
- Rajby Kurpiowskie w Kadzidle – czerwiec, po procesji w Boże Ciało,
 - Wesele Kurpiowskie w Kadzidle – czerwiec, trzecia niedziela miesiąca,
 - Noc Sobótkowa w Myszyncu – czerwiec,
 - Miodobranie Kurpiowskie w Myszyncu – sierpień, ostatnia niedziela miesiąca
 - Niedziela Kadzidlańska w Kadzidle – wrzesień, pierwsza niedziela miesiąca,
 - Kurpiowskie Granie w Lelisie – listopad,
 - Ginące Zawody w Kadzidle,
 - Zajazd Szlachecki w Troszynie,
 - Jarmarki Czerwińskie w Czerwinie,
 - Więcej życia w życiu. Tradycje kulinarne seniorów – wrzesień/październik gm. Goworowo,
 - Tydzień Kultury Kurpiowskiej w Baranowie – lipiec,
 - Przegląd kolęd i pastorałek w Baranowie.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Na terenie gminy Kadzidło obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Kadzidło zatwierdzony uchwałą Nr XXIX/161/09 Rady Gminy w Kadzidle z dnia 9 lutego 2009 roku, opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego Nr 62 z dnia 02.05.2009 r., poz.1632.

- miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla dwutorowej linii elektroenergetycznej NN 400 KV Ostrołęka – Olsztyn Mątki na terenie Gminy Kadzidło zatwierdzony uchwałą XLIX/344/2014 Rady Gminy Kadzidło z dnia 26 września 2014 r., opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego z dnia 01.12.2014r., poz. 10794.

Prawo stanowi, że w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/objektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku. Uzgodnienia projektów budowlanych obiektów realizowanych w strefie A pełnej ochrony konserwatorskiej, w przypadku inwestycji dotyczącej obiektu lub obszaru, który nie jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków, a przepisy planu miejscowego nadal nakładają obowiązek uzyskania uzgodnienia konserwatorskiego, wojewódzki konserwator zabytków może zająć stanowisko w drodze pisma urzędowego na wniosek inwestora, np. wg art. 32 ust 1 pkt 2 ustawy – Prawo budowlane.

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kadzidło

Do końca lutego 2024 r. na terenie gminy Kadzidło obowiązywało studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kadzidło zostało przyjęte uchwałą Rady Gminy Kadzidło Nr XIX/172/2000 z dnia 29 listopada 2000 r. zmienione: uchwałą Nr XXIV/151/2012 Rady Gminy Kadzidło z dnia 5 października 2012 r. w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kadzidło, uchwałą Nr XLVII/327/2014 Rady Gminy Kadzidło z dnia 25 lipca 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kadzidło w części dotyczącej obrębów ewidencyjnych Chudek i Gleba oraz uchwałą Nr XLVII/328/2014 Rady Gminy Kadzidło z dnia 25 lipca 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kadzidło.

W trakcie opracowywania niniejszego programu procedowane było przyjęcie nowego studium. Zapisano w nim następujące uwarunkowania ochrony dziedzictwa kulturowego:

* wpisane do rejestru oraz ujęte w ewidencji zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej, zgodnie z przepisami odrębnymi, m.in.:

- należy utrzymywać odpowiedni stan obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji zabytków,
- wszelkie prace inwestycyjne w obrębie obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagają uzyskania odpowiedniego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, natomiast wszelkie prace inwestycyjne w obrębie obiektów ujętych w ewidencji zabytków wymagają uzyskania opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- nowa zabudowa w miejscowości Kadzidło powinna nawiązywać swoją skalą, materiałem i detałem do istniejącej starej, tradycyjnej zabudowy wiejskiej,
- w miejscowości Kadzidło dopuszcza się adaptację istniejącej zabudowy o wartościach kulturowych na funkcje usługowe, mieszkalne, letniskowe (rekreacji indywidualnej),
- wszelkie zamierzenia inwestycyjne w obrębie stanowisk archeologicznych wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- w obrębie stanowisk archeologicznych przeprowadzenie ratowniczych badań ratunkowych wykonywanych na koszt inwestora, po uzyskaniu pozwolenia od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- w obrębie stanowisk archeologicznych obowiązuje zakaz zalesień,

- zgodnie z przepisami ustawy o ochronie przyrody zezwolenie na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wydaje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego należy ująć wytyczne dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, wynikające z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, każdy kto w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- niezwłocznie zawiadomić o tym Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta Gminy.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu

5.2.1. Informacje o historii gminy

Najstarsze dzieje każdego terenu rekonstruuje się na podstawie źródeł archeologicznych. Należy jednak pamiętać, że stan rozpoznania archeologicznego jest różny na różnych obszarach. Teren gminy Kadzidło został rozpoznany w ramach akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski w znacznej części w latach 80. XX w. Badania na pozostałych obszarach przeprowadzono pod koniec lat 90. XX w. Konsekwencją tego jest ograniczony zakres prospekcji, która w tamtych latach ograniczała się jedynie do obszarów pól uprawnych oraz częste nierejestrowanie stanowisk archeologicznych młodszych niż okres wczesnohistoryczny. Powoduje to, że źródła archeologiczne znane z terenu gminy Kadzidło nie mogą stanowić podstaw do pewnego wnioskowania na temat archeologicznej przeszłości regionu. Pozwalają jednakże na wskazanie okresów zasiedlania tych obszarów, potwierdzonych odkrytymi źródłami skorelowanymi z warunkami środowiskowymi. Pewna część stanowisk archeologicznych znanych z obszaru gminy Kadzidło datowana jest na epokę kamienia, w tym mezolit, co stoi w zgodzie z uwarunkowaniami przyrodniczymi tego terenu. Zdecydowanie mniej liczne stanowiska wskazują na fazy osadnicze z epoki brązu. Przeważająca liczba punktów osadniczych pochodzi z okresu wczesnego średniowiecza / średniowiecza oraz nowożytności, rozumianej jako wieki XVI-XVIII. Jak wspomniano, badaniami powierzchniowymi nie obejmowano w XX w. terenów leśnych, których rozpoznanie ma dla historii zasiedlania Puszczy Zielonej kluczowe znaczenie, szczególnie dla zagadnień związanych z osadnictwem wczesnohistorycznym. Brak tych źródeł powoduje, że narracja o historii Kadzidło i okolic rozpoczyna się od założenia wsi, chociaż występowanie stanowisk archeologicznych datowanych na czasy średniowiecza w zasadzie wokół każdej z miejscowości gminy wskazuje, że realna metryka tych osad jest znacznie starsza niż wskazują na to źródła pisane.

Najstarszą wsią na terenie gminy Kadzidło pod względem metryk historycznych jest Dylewo, którego formalne początki sięgają końca XIV w. (a z czasów prehistorycznych epoki kamienia, epoki brązu i okresu wpływów rzymskich). Wzmianki o Dilewiczach (tak wówczas nazywała się wieś) pochodzą sprzed 1393 r. Obecne sołectwa Dylewo Stare i Dylewo Nowe to połączenie wsi Dylewo Stare, Dylewo Nowe, Sachalin, Góry Dylewskie i Zaparowa. W 1621 r. starosta ostrołęcki Andrzej Mniszech osadził w Dylewie szlachciców Kaczyńskich ze wsi Kaczyno

(obecnie dzielnica Ostrołęki), których zadaniem było pełnienie służby strzeleczej i dogładanie gospodarki puszczańskiej. Ich ówczesne stroje są uważane za pierwowzór męskiego tradycyjnego stroju kurpiowskiego. Kaczyńscy dosyć szybko zasymilowali się z Kurpiami wśród których mieszkali, jednak ze względu na swoje pochodzenie nazywani byli szlachtą kurpicką. Pozostałością ich osadzenie w tej okolicy był folwark, którego zabudowania jednak nie przetrwały do współczesności. Pod koniec XIX i na początku XX w. w Dylewie rozwinięty był przemysł rolny: funkcjonowała Spółka Rolnicza, było kilka mleczarni i maślarni. To jednak nie wystarczało i wielu mieszkańców wsi emigrowało w tym czasie do niedalekich Prus Wschodnich (praca sezonowa) lub odległych Stanów Zjednoczonych (na stałe). Od roku 1919 lub 1924 do 1931 r. istniała Gmina Dylewo z siedzibą w Kadzidle.

Druga duża wieś gminy to Kadzidło. Ma historycznie krótszą metrykę niż Dylewo, gdyż według źródeł wieś została założona w pierwszej połowie XVIII w. przez starostę ostrołęckiego i kanclerza wielkiego koronnego Jana Małachowskiego. O Kadzidle wspomina się w aktach bartnych pochodzących z lat 1673-1683. Położenie Kadzidła w połowie drogi pomiędzy Ostrołęką a Myszyńcem było nieprzypadkowe i miało na celu ograniczenie dochodów z karczem i targów jezuitom z Myszyńca. Jan Małachowski ufundował też pierwszy drewniany kościół. Jego syn, Antoni Małachowski, pod koniec XVIII wieku, w 1783 roku, wybudował następnie kościół murowany. Pod koniec wieku XIX w. dzięki staraniom ówczesnego proboszcza Rajchla wzniesiono neobarokowy kościół, który funkcjonuje do dziś. Jego wyposażenie częściowo jest renesansowe, do kościoła przeniesiono pochodzący z drugiej połowy XVII wieku ołtarz z bazyliki w Kodniu. Dalszy rozwój Kadzidła nastąpił po uzyskaniu statusu wsi gminnej. W 1887 roku staraniem Krasińskich została założona fabryczka guzików, które wyrabiano z rogu, kości i masy perłowej. Mieszkańcy trudnili się głównie rolnictwem, w tym bartnictwem, pszczelarstwem, eksploatacją zasobów leśnych, rozwijało się także rękodzielnictwo, głównie tkactwo. Ważnym elementem ekonomii był także handel miejscowymi towarami: drobiem, szczególnie gęsiną wywożoną do Prus Wschodnich, miodem, skórami zwierząt łownych, runem leśnym zwłaszcza grzybami. W sprzedaży tych towarów za pobliską granicę pośredniczyli kupcy żydowscy, którzy przybyli tutaj w XIX w. W lokalnej tradycji żydowskiej istniało przekonanie o tym, iż Żydów, przede wszystkim pożądanym rzemieślników, na teren Puszczy Zielonej sprowadziła polska szlachta.

Wśród pierwszych żydowskich mieszkańców Kadzidła wymienia się: nauczyciela Arona Jakuba Dułowicza, krawca Nachmana Dułowicza, Eliezera Gibalta, Jecheskiela Gildę, krawca Eliahu Jagodę, malarza Mejera Lewińskiego, szewca Abrama Zylbersztajna. W końcu XIX stulecia w Kadzidle mieszkało już ponad stu Żydów. W odróżnieniu od innych skupisk

wiejskich na terenie Królestwa Polskiego, na północnym Mazowszu, również w Kadzidle, wiele rodzin żydowskich, oprócz tradycyjnego handlu i drobnego rzemiosła, trudniło się także uprawą roli. Pośredniczyli m.in. w handlu zbożem oraz działkami leśnymi przeznaczonymi do wyrębu, nieraz rywalizując ze sobą.

W Księdze Żydów Ostrołęckich odnajdujemy taki opis mieszkańców Kadzidla i okolic:

„Powietrze w Kadzidle było bardzo czyste, polany i lasy cudownie pachniały, tak że było to również miejsce wypoczynku dla ludności z pobliskich miasteczek, a nawet Warszawy. Liczba gospodarstw w Kadzidle wynosiła ok. 500–600. Większość z nich była zamieszкана przez Kurpiów, którzy różnili się obyczajami od reszty Polaków. Byli dzielni, pobożni i fanatyczni. Zajmowali się rolnictwem, myślistwem i pszczelarstwem. Mieli specjalne prawa w hodowli pszczół i wyrabianiu miodu i nie liczyli się z prawami państwowymi. Nazywano ich bartnikami. Kadzidło było wsią najbardziej przez nich lubianą, pomimo że inne wsie były większe i bardziej zaludnione. Zbudowali cmentarz i drewniany kościół, a z czasem, gdy liczba Kurpiów wzrosła, przy pomocy biskupa z Warszawy i miejscowego księdza zbudowali kościół z cegieł. Budowa została zlecona specjalistom i znanym architektom i kościół mógł pomieścić ponad 5000 osób. Podczas wykopów pod fundamenty tej olbrzymiej budowli, budowniczowie natknęli się na ludzkie szkielety. Ponieważ zakładali, że były to szczątki Kurpiów poległych w walkach przeciw Rosjanom i władzom polskim, pochowali je na nowo z wielkim szacunkiem i honorami. W Kadzidle znajdował się również sąd, który sądził obywateli z innych wsi i miasteczek, nawet z Myszynca. (...). W Kadzidle była też poczta, chociaż nieodległe Dylewo było o wiele większą miejscowością. Po dłuższych staraniach mieszkańców, a wśród nich i Żydów, mianowano Kadzidło gminą. (...). Kadzidło (...) leżało między Ostrołęką a Myszyncem – służyło jako punkt odpoczynku dla każdego, kto jechał tą drogą. Podróż trwała ok. 8 godzin dla piechura, a podczas pory deszczowej czy zimą jeszcze dłużej. Każdy więc zatrzymywał się w karczmie, aby wypocząć, napić konie i spożyć ciepły posiłek”.

Ciężko obeszły się z Kadzidłem i okolicznymi wsiami wydarzenia I wojny światowej, której działania z lat 1914-1915 miały ścisły związek z położeniem terenu gminy w niewielkiej odległości od ówczesnej granicy niemieckiej prowincji Prusy Wschodnie i Cesarstwa Rosyjskiego. Z tego powodu, wojna dotarła w ten rejon tuż po wybuchu, na początku sierpnia 1914 r. Pierwsza faza działań wojennych związana była z wzajemnym rozpoznawaniem sił grupowanych na terenach przygranicznych. Kolejne natężenie działań wojennych określanych jako walki na południowym pograniczu Prus Wschodnich nastąpiło od 7 lutego do 12 lipca 1915 r. Ich rozpoczęcie było zbieżne w czasie z początkiem tzw. bitwy zimowej nad jeziorami mazurskimi, a celem walk na pograniczu było związanie części sił rosyjskich. Ostatnia faza

Wielkiej Wojny w okolicach Kadzidła miała związek z realizowanym od zimy 1915 r. planem państw centralnych dotyczącym wyparcia armii rosyjskiej z terenów Królestwa Polskiego. 13 lipca na linii od Myszyńca do Płocka ruszyła wielka ofensywa niemieckiej 12. Armii dowodzonej przez gen. Maxa v. Gallwitza, wspomaganą przez 9. Armię księcia Leopolda Bawarskiego oraz 8. Armię gen. Friedricha v. Scholtza.

Po 1918 r. nastąpił czas odbudowy ze zniszczeń, a zaraz potem spadł kolejny cios, w postaci wybuchu II wojny światowej. W pierwszych trzech dniach września 1939 roku toczyły się pod Kadzidłem walki z nacierającymi wojskami niemieckimi. W okresie okupacji działały w okolicach jednostki partyzanckie AK. Okupant niszczył kurpiowskie dziedzictwo kulturowe, działając w ramach szerokiej akcji pozbawienia mieszkańców Polski odwołań do przeszłości i tradycji. Po II wojnie światowej duże zasługi w odtwarzaniu, zachowaniu i rozwijaniu kurpiowskiej kultury ludowej położył ówczesny proboszcz, ks. Mieczysław Mieszko.

Największy rozwój Kadzidła przypada na lata 60. XX w. Wybudowano wówczas m.in. szkołę "Tysiąclatkę", założono Spółdzielnię Rękodziela Ludowego i Artystycznego "Kurpianka" zrzeszającą twórców ludowych i chałupników. Dalszy rozwój wsi nastąpił po reformie terenowych władz administracyjnych, kiedy to Kadzidło uzyskało status gminy. W tym czasie powstało wiele placówek handlowych, zbudowano dom handlowy GS, oświetlono ulice i wybudowano wodociąg. W 1976 roku powstało Wieczorowe Technikum Rolnicze dla Pracujących, Zasadnicza Szkoła Rolnicza, Zaoczne Liceum Zawodowe, oddano też do użytku stadion. Rok później powołano Gminny Ośrodek Kultury. W latach 70. administratorem parafii Kadzidło był ks. Jan Urban, dzięki któremu młodzież przygotowała i wystawiła "Szopkę Kurpiowską" oraz "Wesele Kurpiowskie". Ksiądz założył przy kościele Kaplicę Regionalną, w której gromadzono pamiątki po przodkach. W 1979 roku w domu Stanisławy i Tadeusza Konopków w Kadzidle otwarto Izbę Kurpiowską, gdzie zobaczyć można wnętrze kurpiowskiej chałupy oraz dziewiętnastowieczny spichlerz. Funkcjonowanie Izby Kurpiowskiej w Kadzidle odbiło się szerokim echem w prasie, radiu i telewizji, co zachęciło turystów do zwiedzania Kurpiowszczyzny. Znaczne zainteresowanie tym obiektem stworzyło konieczność rozbudowy, co w efekcie doprowadziło do zbudowania placówki typu skansenowskiego - Zagrody Kurpiowskiej. Zagroda funkcjonuje od wiosny 1991 roku. W skład tej placówki wchodzi chałupa szerokofrontowa, spichlerz, stodoła z wozownią i drwalnią. Budynek wyposażony są w eksponaty, które prezentują życie codzienne mieszkańców dawnej Puszczy.

W ostatnich latach Kadzidło bardzo się rozbudowało. Miejscowość leży w regionie rolniczym, mimo to większość ludności żyje z pracy poza rolnictwem, znajdując zatrudnienie w instytucjach administracyjnych, zakładach usługowych, przemyśle i rzemiośle. Funkcjonuje

tutaj: Ośrodek Zdrowia, Zespół Szkół Powiatowych, Szkoła Podstawowa, Publiczne Gimnazjum im. gen. Aleksandra Krzyżanowskiego "Wilka", Przedszkole Samorządowe oraz Gminna Biblioteka Publiczna im. Wojciecha Woźniaka, która jest miejscem wystaw, promocji książek, albumów, koncertów, spotkań autorskich.

W lutym 2009 roku, Radni, na wniosek wójta Dariusza Łukaszewskiego, zmienili, uchwałą Rady Gminy, nazwę Gminnego Ośrodka Kultury Sportu i Rekreacji. Powstała nowa placówka, Centrum Kultury Kurpiowskiej, której nadal Patronuje Ksiądz Mieczysław Mieszko. Nowa nazwa niesie za sobą nowe zadania, spośród których wymienić należy dokumentowanie dorobku kultury kurpiowskiej. Powstała nowa strona internetowa www.centrumkurpiowskie.pl, która prezentuje kurpiowskich artystów, ich prace i dorobek artystyczny. W sali CKK powstaje wzorcownia, w której będzie można oglądać dzieła kurpiowskich artystów. Kupić je można w Galerii Kurpiowskiej, mieszczącej się w budynku dworca autobusowego stylizowanego na kurpiowska chatę. Kurpiowską kulturę kultywuje także Czesława Gałązka w domowej galerii przy ulicy Kurpiowskiej w Kadzidle. Można tu zobaczyć i kupić kwiaty bibułowe, serwetki, obrusy, kierce i inne prace wykonane przez Panią Czesławę. Przy CKK działa słynny w regionie zespół ludowy "Kurpianka-Cepelia", założony w 1947 roku, prezentujący pieśni, tańce, zabawy, obrzędy i gwarę. Częścią zespołu jest grająca autentyczną muzykę regionu kapela kurpiowska, której przewodzi Paweł Łaszczych. Natomiast muzykę rockowo-bluesową, inspirowaną starymi pieśniami kurpiowskimi ze zbioru ks. Władysława Skierkowskiego, tworzy zespół "Coorp". W sąsiedztwie CKK działa Spółdzielnia Rękodzieła Ludowego i Artystycznego "Kurpianka". Jest to jedna z ostatnich w regionie klasycznych manufaktur z krosnami, na których powstają tradycyjne obrusy, serwety, maty i chodniki. We wsi jest drużyna piłkarska Kurpik Kadzidło założona w 1992 roku, rozgrywająca mecze w klasie A, na Stadionie Gminnym przy ulicy Sportowej.

5.2.2. Budynki mieszkalne

Najliczniejszą część dziedzictwa kulturowego każdego regionu stanowią dawne budynki mieszkalne, będące charakterystycznym wyróżnikiem kulturowym. W Kadzidle i okolicznych wsiach, zabudowa mieszkalna w przeważającej części była drewniana. Budynki drewniane, z powodu swojej skromniejszej skali i mniej trwałego budulca, częściej ulegają destrukcji, zarówno tej spowodowanej upływem czasu, jak też eliminacji w procesie przekształcania zabudowy i dostosowywania jej do współczesnych potrzeb mieszkańców. Pomimo tego, we wsiach gminy Kadzidło zachowały się dosyć liczne przykłady architektury drewnianej z końca XIX i początku XX w. Ich zachowanie jest ważne dla tożsamości mieszkańców oraz przestrzeni

publicznej. Dawny typ budownictwa, utrzymany w idealnym stanie i doskonale oddający ducha Kurpi jako regionu, można zobaczyć również w „Zagrodzie Kurpiowskiej” w Kadzidle.

Tradycyjne domy kurpiowskie były wyłącznie drewniane, o dwuspadowych dachach pokrytych słomą. Chałupa kurpiowska jest szerokofrontowa, asymetryczna, czteroczęściowa o tzw. układzie dośrodkowym. Wejście znajduje się zawsze w ścianie frontowej. Drzwi wejściowe prowadzą do sieni, za nią jest komora, czasem przerobiona na małą izdebkę, obok sieni jedna duża izba, a w czwartym narożniku – alkierz.

Chaty kurpiowskie wznoszono w konstrukcji zrębowej, z prostokątnych, starannie obrobionych, ściśle dopasowanych do siebie bali. Nigdy nie używano bali zaokrąglonych, gdyż uważano takie budowanie za niechlujne i nazywano je „ruską robotą”. Zrąb zwieńczano dachem dwuspadowym, szerszym niż ściany. Trójkątne szczyty wypełniano deseczkami układanymi w ozdobne wzory i obrębiano drewnianymi, ozdobnymi wiatrownicami, które często wydłużano poza krawędź dachu tworząc śparogi. Elementy te miały nieraz bardzo wyszukane, ozdobne formy. Bardzo ozdobnymi elementami chaty kurpiowskiej były też drzwi i okna. Detalem zdobiącym okna były nadokienniki, zwane koronami lub korunami, podokienniki oraz okiennice.

Chałupa kurpiowska

Za A. Chętnik, Puszcza Kurpiowska, 1913, reprint Związek Kurpiów, Ostrołęka, 2004

Podłogi były drewniane, nie bielone, zaś ściany bielone. Każdy z elementów wystroju dawnej izby był elementem znaczącym: bibułkowe kwiaty, którymi przystrajano ołtarzyk, świadczyły

o pobożności i zręczności wykonawczyń; żmudne, przez wiele godzin robione kierce dowodziły pracowitości; misterne wycinanki – zdolności i cierpliwości; białe poduszki, ułożone jedna na drugiej na starannie zasłanym łóżku, były oznaką schludności i zamożności, podobnie jak wiszące na ścianach fajansowe garnuszki i talerze, nie używane wcale lub tylko „od wielkiego dzwonu”; serwetki, obrusy, kapy szykowane na wyprawę przez każdą pannę¹.

Na Kurpiach budowano też domy podwójne, tzw. dwójki (dwojaki wg nazewnictwa Z. Glogera), w której zamieszkiwały dwie spokrewnione ze sobą rodziny. Składały się one z dwóch tradycyjnych chałup z izbą i alkierzem, czasem z małą komorą i wspólną sienią.

Z czasem, chałupy kurpiowskie podlegały przebudowom i modernizacjom. Zmieniano pokrycie dachów, co pociągało za sobą likwidację zdobień. W ciągu ostatnich dekad wiele tradycyjnych domów zostało gruntownie przebudowanych – wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, szalowane zrębu nowoczesnymi materiałami budowlanymi – wszystko to spowodowało zatarcie ich oryginalnych cech. Z tego powodu niezwykle ważne jest dokumentowanie nieprzekształconych jeszcze, tradycyjnych budowli kurpiowskich, które są ważnym elementem dziedzictwa kulturowego i jednym z filarów tożsamości regionalnej.

Na wsiach gminy Kadzidło spotykamy również budownictwo murowane z przełomu XIX i XX w. i pierwszych dwóch dekad XX w. Podobnie jak w przypadku domów drewnianych, są to jednokondygnacyjne budynki przykryte dachami dwuspadowymi lub naczółkowymi, czasem ze zdobieniami otworów okiennych i narożników.

Na gminnej ewidencji zabytków gminy Kadzidło ujętych zostało sześć kurpiowskich drewnianych chałup: cztery we wsi Gleba oraz dwa w Kierzku. Ich stan zachowania nie jest najlepszy. Wynika to, ze wspomnianego wcześniej, naturalnego starzenia się surowca drewnianego oraz z naturalnego dążenia mieszkańców do podwyższenia poziomu życia, czego nie mogą zapewnić stosunkowo niewielkie domy drewniane. Jest to zjawisko powszechne na wszystkich terenach, na których występuje zabytkowe budownictwo drewniane. Wyjściem z tej sytuacji jest promowanie dobrych praktyk w podejściu do starych domów i nadawanie im nowej funkcji – np. rekreacyjnej.

¹ E. Korulska, Przemiany upodobań estetycznych ludności kurpiowskiej na przykładzie sposobu urządzania wnętrza mieszkalnego, [w:] Adam Chętnik a współczesne badania kultury wsi kurpiowskiej. Materiały z sesji kurpiowskiej Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Łomża – Marianowo – Nowogród, 21-23 września 1984, Warszawa 1988, s. 56.

Chałupa kurpiowska ze wsi Kierzek

5.2.3. Obiekty sakralne

Do obiektów sakralnych zaliczane są wszelkie budowle służące kultowi religijnemu. Są to świątynie różnych wyznań, kaplice, w tym cmentarne oraz krzyże i kapliczki przydrożne. Głównymi obiektami sakralnymi w krajobrazie kulturowym gminy Kadzidło jest kościół parafialny pw. św. Ducha w Kadzidle oraz zespół kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła wraz z dzwonnica w Czarni.

Historia kadzidlańskiej parafii sięga 1740 r. Wiadomo też, że przed 1710 r. istniała tutaj drewniana kaplica pw. św. Onufrego, która stała w miejscu cmentarza parafialnego. We wspomnianym roku erygowania parafii – 1740 – rozpoczęto budowę drewnianego kościoła, głównie dzięki staraniom Jana Małachowskiego, starosty ostrołęckiego i podkanclerza koronnego. Konsekracja świątyni miała miejsce w tym samym roku przez biskupa płockiego Antoniego Sebastiana Dembowskiego. Kolejny drewniany kościół wzniesiono staraniem syna poprzedniego fundatora Antoniego Małachowskiego. W 1883 r. został on przeniesiony do Dąbrówki. Obecny, murowany kościół wzniesiony został w latach 1883-1886 staraniem proboszcza ks. Konstantego Rejchla. Konsekracja odbyła się w 1887 r. Polichormie wykonano

w 1900 r. Wieże pierwotnie były wyższe, jednak po zniszczeniu ich w czasie I wojny światowej, zostały odbudowane niższe.

Kadzidłański kościół jest budowlą w stylu neobarokowym. Ulokowano go w centrum wsi, na wyniesieniu. Świątynia trójnawowa, bazylikowa, z transeptem, jednoprzęsłowym prezbiterium tej samej szerokości co nawa główna, zamknięta apsydą. Korpus nawowy, trójprzęsłowy. Nawy boczne węższe od nawy głównej, zakończone apsydami, jednoprzęsłowe. Do prezbiterium przylega od południa zakrystia, zaś od północy kaplica. Od wschodu wydzielone trzy kruchty. Od zewnątrz bryła kościoła jest rozczłonkowana, z dwukondygnacyjną przybudówką od północy, od strony prezbiterium. Dachy nad nawą główną, prezbiterium, transeptem równej wysokości, dwuspadowe, zaś nad nawami bocznymi, zakrystią, przybudówką niższe, pulpitowe. Nad częścią wschodnią naw bocznych kwadratowe w planie, jednokondygnacyjne wieże zwieńczone ośmiobocznymi hełmami. W zwieńczeniu wschodniego szczytu figura Chrystusa Zmartwychwstałego wykonana z kamienia przez Teodora Rygiera w 2. połowie XIX w.

Kościół parafialny w Kadzidle

Frontowa elewacja kościoła z nieznacznymi ryzalitami bo bokach. Wejście ujęte diema parami pilastrów tokańskich, kanelurowanych. Analogiczne pilastry ujmują naroża ryzalitów.

Dźwigają one uproszczone belkowanie z wydatnym gzymsem. W ścianach ryzalitów, między pilastrami półkoliste wnęki z figurami św. Antoniego i św. Franciszka. Górna kondygnacja rozdzielona pilastrami analogicznie jak dolna, ujęta wieżami. W polu nad wejściem okulus, w ścianach wież prostokątne okna zwieńczone gzymsem odcinkowym. Wyżej uproszczone belkowanie oraz trójkątny szczyt z okienkiem. Fryz nad okulusem zdobiony napisem SURSUM CORDA. Elewacja boczne podzielone parami pilastrów toskańskich, z płycinami pokrytymi pseudoboniowaniem, z półkolistymi wnękami w dolnej części, wyżej z oknami zamkniętymi łukiem odcinkowym. Drzwi w pierwszym i drugim przęśle elewacji południowej.

Kościół parafialny w Czarni ma znacznie młodszą metrykę. Został wybudowany w 1921 r. staraniem mieszkańców wsi Czarnia i Brzozowa. Do 1964 r. msze odprawiał duszpasterz z Lipnik, potem w Kuzi. Parafia została erygowana dopiero w 1982 r. przez biskupa łomżyńskiego Mikołaja Sasinowskiego.

Kościół parafialny w Czarni reprezentuje styl ludowy, charakterystyczny dla drewnianych świątyń Kurpiowszczyzny. Został wzniesiony w konstrukcji szkieletowej, szalowanej deskami, na ceglany fundamencie wzmocnionym tynkiem cementowym. Dach o konstrukcji drewnianej, pokryty blachą ocynkowaną. Świątynia rozmieszczona jest na planie prostokąta, podzielona słupami na trzy nawy. Na przedłużeniu nawy głównej prezbiterium o tej samej szerokości co nawa, zakończone trójbocznie. Po jego bokach symetrycznie rozmieszczone kwadratowe zakrystie. Od frontu prostokątna kruchta z bocznymi pomieszczeniami pomocniczymi, nad nią chór. Bryła kościoła przykryta dachem dwuspadowym, nad prezbiterium wielospadowym, zaś nad zakrystiami dachy dwuspadowe. Na dachu, na skraju nawy ośmioboczna, drewniana sygnaturka zwieńczona spiczastym hełmem.

Elewacje kościoła szalowane deskami w układzie pionowym z listwowaniem na stykach. Elewacja frontowa jednoosiowa, w szczycie ośmiokątne okienko z witrażem. Elewacje boczne czteroosiowe z prostokątnymi oknami o ściętych od góry narożach.

Kaplice są na terenie gminy Kadzidło reprezentuje kaplica – pomnik Tysiąclecia Chrztu Polski, tzw. kaplica dylewska oraz kaplica – mauzoleum ks. Mieczysława Mieszki.

Kaplica dylewska została ukończona w 1957 r. Jej budowę rozpoczął ówczesny proboszcz kadzidlański ks. Mieczysław Mieszko jakiś czas wcześniej. W miejscu, gdzie stoi kaplica, stał wcześniej wysoki drewniany krzyż z 1917 r. poświęcony pamięci Tadeusza Kościuszki. Czasy PRL-u nie sprzyjały uzyskiwaniu pozwoleń na budowy obiektów sakralnych, więc do budowy nowej kaplicy przystąpiono bez stosownych pozwoleń. Po trzech dniach pracy budowę wstrzymano, i powrócono do niej po ponad roku, już na podstawie uzyskanych zgód.

Ostatecznie, kaplica dylewska została poświęcona pamięci Tadeusza Kościuszki, Adama Mickiewicza oraz Tysiąclecia Chrztu Polski.

Kościół parafialny w Czarni

Kaplica zajmuje wyniesienie na skraju Kadzidła, od strony Dylewa. Zbudowano ją na planie prostokąta, z wejściem od wschodu po szerokich, betonowych schodach. Bryła zwarta, dwukondygnacyjna, kondygnacje rozdzielone uskokami krytymi blachą. Dach nad kaplicą niski, dwuspadowy, nad nim wieżyczka z trzema okienkami, zwieńczona krzyżem. Elewacja frontowa nawiązuje stylistycznie do Ostrej Bramy w Wilnie, jest symetryczna, w dolnej kondygnacji trójosiowa, z wejściem w środkowej osi i otworami okiennymi zamkniętymi łukiem pełnym z pozostałych osi. W drugiej kondygnacji obszerne okno zamknięte półkoliście.

Druga w kadzidleńskich kaplic znajduje się na cmentarzu parafialnym. Zbudowano ją w latach 1949-1951 w miejscu drewnianej kaplicy z końca XIX w. staraniem ks. Mieczysława Mieszki. Poświęcono ją pamięci mieszkańców parafii Kadzidło, którzy stracili życie podczas II wojny światowej. W 2011 r. umieszczono na niej tablice z ich nazwiskami. Odnowiono wówczas wnętrze i i porządkowano otoczenie.

Kaplica dylewska w Kadzidle

Kaplica rozmieszczona na planie krzyża łacińskiego, złożona z prostokątnego prezbiterium oraz naw mieszczących się w trzech ramionach krzyża. Budowla murowana z cegły, otynkowana, z drewnianą wieżą o konstrukcji słupowo-ramowej. Dachy pokryte blachą ocynkowaną. Elewacje otynkowane, zwieńczone gzymsem uskokowym, rozczłonkowane prostokątnymi, zamkniętymi odcinkowo otworami okiennymi i drzwiowym. Archiwolty otworów z profilowaną opaską. Elewacja frontowa z półkolistą, szeroką niszą, z półkolistym oknem w jej zamknięciu. W niszy oraz po jej obu stronach granitowe tablice epitafijne. Nad nimi, pod balkonem i między gzymсами napis: ZMARŁYM + POLEGŁYM + POMORDOWANYM, poniżej: WIECZNY POKÓJ. Na kamiennych tablicach mapa oraz wykazy poległych. W elewacji zachodniej arkadowa nisza z popiersiem ks. Mieczysława Mieszki, poniżej tablice epitafijne.

Kaplica-mauzoleum ks. Mieszki na kadzidlańskim cmentarzu parafialnym

Wszystkie obiekty należące do kategorii tzw. dużej architektury sakralnej z terenu gminy Kadzidło są w dobrym stanie, na bieżąco remontowane w uzgodnieniu z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Obiekty małej architektury sakralnej – krzyże i kapliczki przydrożne są częstym elementem krajobrazu wiejskiego na Kurpiach. Odnajdujemy je przy skrzyżowaniach dróg, na krańcach wsi, są pamiątkami wielu wydarzeń historycznych. Większość z nich, zgodnie z definicją prawa o ochronie zabytków, zaliczana jest do obiektów ruchomych i z tego powodu nie są one ujmowane w gminnej ewidencji zabytków. Z tego samego powodu nie są objęte zapisami ochronnymi w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Mieszkańcy odnawiają często ponad stuletnie obiekty metodami gospodarczymi, często w dobrej wierze zacierając i niszcząc ich zabytkowy charakter. Z tego powodu niezwykle istotne jest promowanie przez władze gminy dobrych praktyk w zakresie dokumentowania, opieki i ochrony tego elementu dziedzictwa kulturowego.

5.2.4. Budynki użyteczności publicznej

Przez budynki użyteczności publicznej należy rozumieć obiekty przeznaczone na potrzeby administracyjne, wymiary sprawiedliwości, kultury, oświaty, nauki, wychowania, opieki

zdrowotnej, obsługi finansowej, handlu, gastronomii i usług. W tej kategorii gmina Kadzidło nie posiada obiektów zabytkowych.

5.2.5. Zabytki techniki i przemysłowe

Charakterystycznym elementem zabytkowego krajobrazu są zespoły i budynki przemysłowe. Kadzidło i okolice nie miały rozwiniętego przemysłu, stąd nie ma tu zachowanych tego typu zabytkowych obiektów.

5.2.6. Zabytkowe cmentarze

Na obszarze gminy Kadzidło znajduje się obecnie jedenaście cmentarzy objętych ochroną (dwa parafialne, rzymskokatolickie oraz dziewięć wojennych z czasów I wojny światowej), a także kolejnych siedem, z czasów I wojny światowej, pozostających bez opieki prawnej, choć część z nich jest zadbana przez właścicieli terenu lub społeczności szkolne (Jazgarka, Wach/Zalesie). Cmentarze rzymskokatolickie parafialne znajdują się w Kadzidle i Czarni. Cmentarz kadzidlański ma najstarszą metrykę, oficjalnie został założony wraz z powstaniem parafii, około 1740 r. Najstarsze zachowane napowierzchniowo groby pochodzą z końca XIX w. Nekropola parafialna w Czarni oficjalnie została założona w 1921 r. wraz z wybudowaniem kościoła, jednak starsze daty na nagrobkach wskazują, że miejsce to funkcjonowało znacznie wcześniej jako tzw. cmentarz wspólnotowy, wiejski.

Płyta nagrobna z 1870 r. na cmentarzu parafialnym w Kadzidle

Stan zachowania cmentarzy parafialnych na terenie gminy Kadzidło jest dobry, są na bieżąco porządkowane. Należy jednak zwrócić uwagę, że prace porządkowe prowadzone na zabytkowych nekropolach nie mogą przyczyniać się do utraty dawnych nagrobków i krzyży

nagrobnych. Jeśli ograniczenia przestrzenne powodują konieczność powtórnego wykorzystanie miejsca starszych pochówków, należy rozważyć powstanie lapidarium, w którym gromadzone będą nagrobki usuwane z likwidowanych mogił.

Cmentarze wojenne z czasów I wojny światowej wymagają najczęściej prac renowacyjnych. W najlepszym stanie znajduje się cmentarz wojenny w Wachu, położony nieopodal szkoły. Jest on na bieżąco konserwowany i uprzątnięty.

Cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Wachu

5.2.7. Zabytki ruchome oraz zabytki w zbiorach muzealnych

W świetle obowiązujących przepisów zabytek ruchomy to przedmiot, jego części lub zespół, będący dziełem człowieka lub związany z jego działalnością i stanowiący świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Do rejestru zabytków zabytek ruchomy wpisuje się na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej

obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Centralną ewidencją zabytków ruchomych prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Wykaz zabytków objętych wpisem do rejestru zabytków ruchomych województwa mazowieckiego z terenu gminy Kadzidło dostępny jest w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie, Delegatura w Ostrołęce. Tą formą ochrony objęte są przede wszystkim zabytki sztuki sakralnej zgromadzone w kościele parafialnym. Ze względów bezpieczeństwa, szczegółowe wykazy zabytków ruchomych znajdujących się na terenie gminy mogą być udostępniane jedynie osobom upoważnionym.

Na terenie gminy Kadzidło nie ma jednostek muzealnych wpisanych do Państwowego Rejestru Muzeów, w których byłyby gromadzone, rejestrowane, konserwowane i przechowywane oraz udostępniane publiczności zabytki ruchome. Jest prężnie działające prywatne Muzeum Kurpiowskie w Wachu, prowadzone przez Zdzisława i Laurę Bziukiewiczów. Mimo ogromnych zbiorów etnograficznych, których ciągle przybywa, muzeum to nie posiada statusu jednostki rejestrowanej.

Muzeum Kurpiowskie w Wachu

5.2.8. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”.

Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;
- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast, układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Województwo mazowieckie, jeżeli chodzi o formy zagrożenia jak też ich intensyfikację, nie odbiega w sposób zasadniczy od innych regionów. Oprócz naturalnej erozji podłoża glebowego, będącej czynnikiem praktycznie niezależnym od człowieka, występują zagrożenia, których człowiek jest głównym inicjatorem i jednocześnie sprawcą, a do których z pewnością należą: erozja i niszczenie stanowisk na skutek głębokiej orki na terenach rolniczych; działania inwestycyjne związane z budową i rozbudową współczesnej infrastruktury (systematyczne poszerzanie zabudowy zarówno w obrębie przestrzeni miejskich, jak też i wiejskich, budowa i modernizacja dróg, rozwój przemysłu i turystyki); coraz intensywniejszy i zakrojony na szeroką skalę proces nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywaczy metalu, często o charakterze komercyjnym i kolekcjonerskim, powodujący w wielu wypadkach całkowite zniszczenia stanowisk do tej pory niezagrożonych; coraz intensywniejsza eksploatacja surowców naturalnych (żwiru, piasku, itp.), w niektórych przypadkach przebiegająca w sposób nielegalny.

Z terenu gminy Kadzidło znane są obecnie 144 stanowiska archeologiczne (aneks 2) o zróżnicowanej chronologii, od epoki kamienia / epoki brązu po okres nowożytny. Są to w przewadze tak zwane ślady osadnictwa, manifestujące się na powierzchni nielicznymi zabytkami archeologicznymi, głównie fragmentami ceramiki. Większość badań powierzchniowych, które objęły teren gminy Kadzidło została przeprowadzona w końcu lat 80. i w latach 90. XX w. Była wówczas stosowana inna metodyka prac, i z dzisiejszej perspektywy

ich wyniki nie mogą być uznawane za miarodajne. Z tego powodu, cały teren gminy Kadzidło powinien zostać objęty ponownymi badaniami weryfikacyjnymi w ramach drugiego etapu programu Archeologicznego Zdjęcia Polski.

W myśl art. 6 pkt. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych na terenach urbanizowanych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Wysoki stopień zurbanizowania nakazuje szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w jego obrębie.

5.2.9. Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jedną z podstaw kształtowania tożsamości społeczeństwa, społeczności regionalnych i lokalnych oraz jednostek. Przetrawanie dziedzictwa niematerialnego jest warunkiem zachowania zróżnicowania kulturowego, szczególnie we współczesnym, globalizującym się panspółczeństwie. Wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego dostrzeżona została przez UNESCO, które w 2003 r. uchwaliło konwencję w sprawie ochrony tego dziedzictwa, opracowując jednocześnie jego spójną definicję:

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, w rozumieniu Konwencji UNESCO, przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;

- b) sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Wyodrębnione przez UNESCO dziedziny zostały po wejściu w życie konwencji w naszym kraju w dniu 16 sierpnia 2011 r. przeformułowane przez Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego definiując polskie dziedzictwo niematerialne jako:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Głównym składnikiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego są przekazane nam przez przeszłe pokolenia nieuchwytnie przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Do zjawisk tych należą praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy, ale też związane z nimi przedmioty czy też miejsca. Wiedza na ten temat została nam przekazana przez naszych dziadków, rodziców, w szkole, w trakcie świąt i uroczystości.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest z jednej strony tradycyjne, z drugiej zaś współczesne i żywe, stanowiąc konglomerat odziedziczonych tradycji przeszłości, ale także współcześnie, twórczo przekształcanych praktyk, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość.

Na terenie gminy Kadzidło kultywowane są zwyczaje i umiejętności tradycyjne wchodzące w skład dziedzictwa niematerialnego Kurpi. Organizatorami wydarzeń promujących i podtrzymujących tę kategorię dziedzictwa jest Gmina Kadzidło oraz jej instytucje: Centrum Kultury Kurpiowskiej im. Ks. Mieczysława Mieszki w Kadzidle oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Kadzidle im. Wojciecha Woźniaka oraz szkoły i koła gospodyń wiejskich działające na terenie całej gminy. Do najważniejszych, cyklicznych wydarzeń należą: Wesele Kurpiowskie, doroczne spotkania z twórcami ludowymi pn. Śladami Kurpiów, Kadzidlański

Przeгляд Instrumentalistów i Śpiewaków Kurpiowskich z Gminy Kadzidło, Akademia Haftu Kurpiowskiego, Dożynki Parafialno-Gminne „Niedziela Kadzidlańska”. Przy centrum kultury działa od wielu dekad Zespół Kurpianka i Mała Kurpianka – przeznaczona dla dzieci i młodzieży. Dodatkowo, w/w instytucje organizują niezliczone kiermasze, przedstawienia, koncerty, konferencje dotyczące dziedzictwa kulturowego Kurpi, konkursy (np. doroczny konkurs na wielkanocną palmę kurpiowską, kurpiowska Marzanna, wycinanka kurpiowska), spotkania z folklorem kurpiowskim organizowane dla młodzieży szkolnej, warsztaty plastyki obrzędowej, pieczywa obrzędowego, kurpiowskie jarmarki świąteczne, warsztaty dialektu kurpiowskiego (wspólnie ze Związkiem Kurpiów), warsztaty taneczne, przeglądy twórczości uczniowskiej, promowanie tradycyjnych potraw kurpiowskich, pikniki wiejskie w różnych miejscowościach gminy, w czasie których promowane są tradycyjne gry, zabawy i potrawy kurpiowskie.

Ewenementem na skalę ogólnopolską jest inicjatywa gminy Kadzidło i wójta Gminy Dariusza Łukaszewskiego pod nazwą Biblioteczka Kurpiowska, w ramach której wydano już ze środków gminy 51 tytułów książek, w tym część dotyczyła tematyki kurpiowskiego dziedzictwa kulturowego.

Przy Centrum Kultury Kurpiowskiej im. Ks. Mieczysława Mieszki w Kadzidle działa również Uniwersytet III Wieku, którego uczestnicy także zajmują się upowszechnianiem tradycji kurpiowskich, biorąc czynny udział w zajęciach i wykładach.

„Śladami Kurpiów”, edycja 2024 r.

Fot. Centrum Kultury Kurpiowskiej im. ks. Mieczysława Mieszki w Kadzidle

Wesele Kurpiowskie, edycja 2022 r.

Fot. Centrum Kultury Kurpiowskiej im. ks. Mieczysława Mieszki w Kadzidle

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków w Polsce są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Obejmowanie ochroną prawną obiektów zabytkowych poprzez wpis do rejestru zabytków reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym zgodnie z art. 140 oraz 142 w/w ustawy zachowują swoją ważność decyzje wydane na mocy przepisów obowiązujących przed 2003 rokiem, to jest rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami oraz ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach. Procedurę w sprawie wpisu do rejestru zabytków, jak każdą inną sferę

działania WUOZ, określają przepisy ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego.

Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru. Wpisu otoczenia (nie będącego używając obrazowego określenia - zabytkiem samym w sobie) dokonuje się w celu umożliwienia skutecznej ochrony wartości widokowych zabytkowych obiektów oraz ich ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgody właściciela, wyrażonej wnioskiem złożonym do wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga wpisanie do rejestru zabytku ruchomego (art. 10 ust. 1). Jednakże, w myśl art. 10 ust. 2 ustawy wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Prawo do zgłaszania wniosku o wpis do rejestru zabytków mają także organizacje społeczne zajmujące się statutowo ochroną dziedzictwa i środowiska kulturowego. Jedynie w przypadku uznania wniosku za uzasadniony organ administracji publicznej wszczyna postępowanie z urzędu (art. 31 KPA).

W postępowaniu stroną jest każdy (osoba fizyczna i prawna), czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek (art. 28 KPA). Jako dowód w postępowaniu należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych oraz w odniesieniu do zabytków przede wszystkim - oględziny (art. 75 KPA). W przypadku braku wniesienia odwołania od decyzji (a zatem na podstawie ostatecznej i wykonalnej decyzji) dokonywany jest wpis do księgi rejestru zabytków. Rejestr prowadzony jest w formie odrębnych ksiąg, oznaczonych literami: A - dla zabytków nieruchomych, B - dla zabytków ruchomych, C - dla zabytków archeologicznych (ten ostatni dopiero od 2000 r.). Wpis do rejestru zabytków jest trwałą zmianą w charakterze nieruchomości, rodzącą określone prawa i obowiązki (por. art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), z tego też względu powinien on być ujawniany również w katastrze nieruchomości oraz w księdze wieczystej. Czynność ta

dokonywana jest na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z art. 9 ust. 4 i 5 ustawy).

Artykuł 6 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa co może być przedmiotem ochrony, ale nie zawiera katalogu obiektów, które mogą być wpisane do rejestru zabytków. Jest to wyliczenie przykładowe, a zawarte w tym artykule stwierdzenie w szczególności wskazuje wyraźnie na możliwość rozszerzającej interpretacji. Oznacza to, że przedmiotem wpisu może być każdy obiekt, istniejący w jakiegokolwiek formie fizycznie postrzegalnej. Nie można więc wpisać rzeczy, których istnienie jest przypuszczalne lub prawdopodobne, ale nie udowodnione, uwaga ta ma zasadnicze znaczenie dla postępowania w sprawie wpisu obiektów archeologicznych tzw. warstw kulturowych przed ich ujawnieniem w drodze wykopalisk. W myśl ust 2 w/w art. obowiązującej ustawy do rejestru zabytków ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nawy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Definicję legalną zabytku zawiera art. 3 pkt. 1 ustawy. Mówi ona, iż zabytek to ruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Powyżej cytowana definicja zawiera nieostre pojęcie wartości. Na rozumienie, iż musi to być wartość szczególna (ponadprzeciętna) wskazuje konieczność przedłożenia interesu społecznego nad - prawnie równorzędny - interes strony. Ustawa nie normuje również w sposób wystarczający pojęcia minionej epoki, którą potocznie wydaje się być wszystko co wydarzyło się przed naszym urodzeniem, a ściślej urodzeniem najstarszego żyjącego człowieka. Pomocna w tym przypadku jest definicja encyklopedyczna epoki mówiąca, iż terminem tym określa się okres obejmujący pewne stadium procesu dziejowego, związany z panowaniem określonych stosunków politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych (Encyklopedia Powszechna, 1995). Zatem obecnie mamy możliwość uznania za zabytek obiekty powstałe do okresu socrealizmu włącznie. W odniesieniu do zabytków ruchomych, komentując art. 51 ustawy (ustalający potencjalnie rejestrowy wiek dla zabytku na nie mniej niż 50 lat dla obiektu techniki, a ściślej środka transportu i 50 - 150 lat dla pozostałych zabytków ruchomych) stwierdzić należy, iż w zasadzie nie dokonuje on przesunięcia granicy czasowej, stanowi jedynie w przypadku zaistnienia ściśle określonych okoliczności wymienionych w kolejnych punktach przepisu o braku konieczności uzyskania pozwolenia na wywóz za granicę dla niektórych obiektów zabytkowych lub posiadających cechy zabytku, a także nie zabytkowych, lecz będących dobrami kultury współczesnej.

Na terenie gminy Kadzidło znajduje się dziewięć obiektów objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego. Ich wykaz zawiera aneks nr 1.

Drugą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest uznanie za pomnik historii. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury i narodu polskiego. Uznanie za pomnik historii ustanawiane jest przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Treść rozporządzenia powinna zawierać omówienie szczególnych cech zabytku świadczących o jego najwyższej wartości, określać jego granice oraz zawierać mapę z lokalizacją i otoczeniem.

Pomniki historii ustanawiane są w Polsce od 1994 r. Do dzisiaj status ten otrzymało 105 obiektów zabytkowych. Lista ta powiększana jest sukcesywnie z roku na rok. Za pomnik historii mogą zostać uznane różne kategorie obiektów zabytkowych takie jak obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Na terenie gminy Kadzidło nie ma obiektów uznanych za pomnik historii.

Trzecią formą ochrony prawnej zabytków w Polsce jest ustanowienie parku kulturowego. Zgodnie z brzmieniem przepisu artykułu 3 pkt. 14 i 16 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Powszechnie wiadomym jest, że wszelkie dzieła człowieka „dzieją się” na tle uwarunkowań przyrodniczych, bądź wyraźnie widocznych w przypadku krajobrazu otwartego czy wiejskiego – poza miastami i osadami, bądź występujących jako „elementy” w przypadku krajobrazu miasteczek czy miast. Ta zależność tworzy integralną strukturę przestrzenną, na którą składają się: płaszczyzny (lasy, łąki, grunty orne, zbiorniki wodne), ciągi (rzeki, strumienie, drogi, granice), i punkty (obiekty kulturowe i przyrodnicze). Stąd też park kulturowy jest formą ochrony obejmującą określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park kulturowy jest powoływany przez radę gminy / miasta po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki obejmujące obszary kilku dmin mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy bądź związek gmin. W uchwale powołującej park kulturowy zawiera się nazwę parku, sposób ochrony dziedzictwa kulturowego oraz opisuje zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju

działalnością, w tym rolnicza i przemysłową, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomości oraz umieszczania znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Na terenie gminy Kadzidło nie ustanowiono jak dotąd parku kulturowego.

Czwartą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do jej zadań własnych (art. 3 ust 1. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Realizacji tego zadania służą: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się między innymi, „wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków”, a opracowywanie projektów (...) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest projektowaniem zagospodarowania przestrzennego, w rozumieniu art. 2 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów.

Organy ochrony zabytków mają obowiązek wydania, ustawowo wymaganych, wniosków konserwatorskich do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Celem opracowania i wydania tych wniosków jest umożliwienie samorządom gminnym realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów w zakresie wymaganym dla właściwej ochrony i opieki nad zabytkami na obszarze objętym granicami opracowania. Równocześnie dla organu sporządzającego plan, na który ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami stanowią istotny obszar działania, a zapisy dotyczące ich rozstrzygnięcia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego posiadają rangę prawa miejscowego. Jest to szczególnie istotne ze względu na to, że dziedzictwo kulturowe i zabytki są nie tylko materialnymi i niematerialnymi śladami przeszłości, lecz także cennymi elementami krajobrazu kulturowego, przyczyniającymi się do kształtowania atrakcyjnego, jedyne w swoim rodzaju, przyjaznego otoczenia człowieka, zachowania tożsamości lokalnej i więzi społecznych.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, reprezentowane przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycje przestrzenne o walorach zabytkowych wyznaczaną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobraz kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

Gmina Kadzidło posiada opracowane studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W tych dokumentach zawarte zostały odpowiednie zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 710 ze zm.), w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków na podstawie §17, §18, §18a, §18b i §18c Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Zgodnie z z jego treścią wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków do gminnej ewidencji zabytków po zweryfikowaniu, że dane zawarte w karcie adresowej są wyczerpujące i zgodne z danymi zawartymi odpowiednio w decyzji o wpisie zabytku do rejestru lub w karcie ewidencyjnej zabytku (§ 18 ust. 1). W przypadku zabytku nieruchomego innego niż zabytki określone w ust. 1 wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową tego zabytku do gminnej ewidencji zabytków po osiągnięciu porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków co do

zasadności ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich (§ 18 ust. 2). W przypadku stwierdzenia konieczności zastąpienia niezgodnych ze stanem faktycznym lub prawnym danych zawartych w karcie adresowej zabytku włączonej do gminnej ewidencji zabytków odpowiednimi danymi zgodnymi ze stanem faktycznym lub prawnym, ujawnienia nowych danych lub usunięcia błędnych danych wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza nową kartę adresową zabytku zawierającą dane zgodne ze stanem faktycznym i prawnym (§ 18a ust. 1). Pierwotną kartę adresową zabytku pozostawia się w gminnej ewidencji zabytków, łącząc ją trwale z nową kartą adresową zabytku (§ 18a ust. 2). O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem (§ 18b ust. 1). Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomości o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej (§ 18b ust. 2). Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków (§ 18b ust. 3). Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków (§ 18b ust. 4). Do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty

adresowej zabytku (§ 18b ust. 5). Dokumenty dotyczące zabytku uzasadniające treść w karcie adresowej zabytku rubryki "czas powstania" oraz rubryki "historia, opis i wartość" gromadzi się w sposób zapewniający ich kompletność i ochronę przed nieuprawnionym dostępem (§ 18c).

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nie podlega ograniczeniom czasowym, gdyż obie wojewódzka i gminna - mają otwarty charakter. Zgodnie ze stanowiskiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wyrażonym w piśmie z dnia 18 grudnia 2012 roku, zarówno założenie gminnej ewidencji, jak i wprowadzenie zmian w tejże, oznacza dla organu gminy konieczność wydawania stosownych zarządzeń. Oznacza to spełnienie zasady informowania obywateli o działaniach organów, które mają wpływ na ich prawa i obowiązki.

W Polsce powojennej pierwsze prace inwentaryzacyjne zakrojone na szeroką skalę miały miejsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. Powstała wówczas ewidencja obejmowała, w formie tzw. kart zielonych około 35000 zabytków, podzielonych następnie na pięć grup 0 i od I do IV. W krótkim czasie zaniechano stosowania tej kontrowersyjnej klasyfikacji, mającej swe odzwierciedlenie w systemie dotacji prac konserwatorskich oraz pociągającej za sobą rozbiórki obiektów zaliczonych do grup niższych. W 1975 roku opracowano nowy wzór karty ewidencyjnej. Określana potocznie mianem karty białej obowiązuje, z pewnymi modyfikacjami, do dziś. Bardziej rozbudowane przez co czasochłonne działania ewidencyjne zostały uzupełnione tzw. kartami adresowymi. Przygotowywane w formie fiszek katalogowych miały umożliwić szybkie rozeznanie w zasobach zabytkowych i do dziś są często jedyną dokumentacją sporządzoną dla zabytku. Obok karty ewidencyjnej przyjętej dla zabytków architektury i budownictwa sporządzane są również ewidencje zabytkowych założeń zieleni i założeń cmentarnych, zespołów budowlanych i układów urbanistycznych, stanowisk archeologicznych (tzw. karta KEZA) oraz zabytków ruchomych, w tym zabytków techniki i instrumentów muzycznych. Sporządzane są zawsze w kilku egzemplarzach, a przynajmniej w dwóch: przechowywanym w archiwach urzędów konserwatorskich oraz archiwum Narodowego Instytut Dziedzictwa (NID). W myśl przepisów częściowe tj. wojewódzkie zbiory kart ewidencyjnych współtworzą centralną, ogólnokrajową ewidencję zabytków, której depozytariuszem jest NID (w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków).

Regulacje obecnie obowiązującego Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019, poz. 1886) wprowadzają rozróżnienie dokumentacji ewidencyjnej dla zabytku nieruchomego wpisanego

do rejestru zabytków oraz dla zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków, pomimo iż zbiory te w praktyce zazębiają się (przykładowo zabytek włączony do wojewódzkiej ewidencji może być wpisany do rejestru zabytków). Natomiast dokumentacja dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości wykonywana jest na zlecenie samorządu w formie karty adresowej zabytku.

Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezmiennie i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączonego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami.

Aktualna gminna ewidencja zabytków gminy Kadzidło sporządzona została w 2024 r. i obowiązuje na podstawie zarządzenia w sprawie włączenia kart adresowych zabytków nieruchomości do gminnej ewidencji zabytków gminy Kadzidło. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego, obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, stanowiska archeologiczne.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Kadzidło stanowi aneks nr 2 do niniejszego programu.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kwestia wartościowania dziedzictwa kulturowego i zabytków jest rozważana przez specjalistów od wielu lat. Zagadnieniu temu poświęcono niezliczoną liczbę wystąpień, artykułów i publikacji, nie dochodząc do wiążących wniosków. W trakcie dyskusji wpracowano kilka schematów wartościowania zabytków, które w dalszym ciągu

są dyskutowane. Najszerzej do tematu nadawania wartości obiektom zabytkowym podszedł M. T. Witwicki² proponując pięć kryteriów oceny:

- 1/ ocena wartości historycznej - autentyczność substancji, funkcji i formy; materialne odzwierciedlenie historii; wartość dokumentu historii;
- 2/ ocena wartości artystycznej - bogactwo form; wartości stylowe; wartości twórcze; rola w zespole; wartości estetyczne;
- 3/ ocena wartości naukowej - wartość świadka / dokumentu dziejów; wartość obiektu jako przedmiotu badań; wartość edukacyjna (dydaktyczna);
- 4/ ocena wartości niematerialnych - wartość emocjonalna przeżyć religijnych; wartość tradycji historycznej; wartość symbolu; wartość emocji estetycznych;
- 5/ dodatkowe kryteria oceny - ocena stanu technicznego, ocena wartości użytkowej, wartość miejsca obiektu w regionie, wartości historyczne w świetle interesu społecznego.

Przywołane kryteria jako jedne z nielicznych uwzględniają nie tylko materialne aspekty wartościowania dziedzictwa, ale także wartości ulotne, jak emocje mieszkańców łączące się z konkretnymi obiektami.

Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści NID, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciedlają i nie opisują jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną. Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprawdzie na ogół dysponują decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie.

W przeszłości, tuż po zakończeniu II wojny światowej, władze części polskich miast, wspierane przez specjalistów w zakresie ochrony zabytków stanęły przed zadaniem i koniecznością

² M. T. Witwicki, *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, Ochrona Zabytków, 2007, Nr 1.

podjęcia decyzji w sprawie odbudowy miast, nie tylko domów, urzędów, fabryk i innych elementów infrastruktury, lecz także obiektów dziedzictwa kulturowego, które konstytuowały tożsamość mieszkańców. Najlepiej charakteryzują podjęte wówczas decyzje słowa Jana Zachwatowicza, architekta, profesora Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej:

„...Poczucie odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń domaga się odbudowy tego, co nam zniszczono, odbudowy pełnej, świadomej tragizmu popełnianego fałszu konserwatorskiego... Sprawa zabytków jest podstawowym zagadnieniem społecznym — zagadnieniem kultury narodu. Nie możemy wobec nich stosować jednostronnie abstrakcyjnej teorii, musimy uwzględniać potrzeby dnia dzisiejszego..”³.

Kierując się dobrem nadrzędnym jakim jest tożsamość mieszkańców podjęto wówczas decyzję o rekonstrukcji wielu obiektów zabytkowych. Według zasad współcześnie stosowanych kryteriów „dawności” i „oryginalności” substancji zabytkowej, obiekty te nie spełniałyby definicji zabytków. W tym przypadku najważniejsze stały się przesłanki niemierzalne, wartość emocjonalna oraz tradycji historycznej, a także symboliczna wartość tych obiektów jako sztandarowych zabytków miasta.

Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki objęte ochroną prawną – obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Kadzidło są to dwa kościoły parafialne: w Kadzidle (wraz z ogrodzeniem) i Czarni, kaplice (wolnostojąca i cmentarna) w Kadzidle, dwa cmentarze parafialne (w Kadzidle i Czarni) oraz dwa cmentarze z czasów I wojny światowej (w Piaseczni i Wachu). Obiekty te zostały scharakteryzowane w rozdziale poświęconym historii i dziedzictwu kulturowemu gminy Kadzidło.

³ J. Zachwatowicz, O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków, *Ochrona Zabytków* 34/1-2 (132-133), 1981, s. 8.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Kadzidło podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń w tej dziedzinie. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisujących stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów: mocnych i słabych stron – czyli pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych oraz szans i zagrożeń – czyli pozytywnych i negatywnych uwarunkowań zewnętrznych. Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie opieki nad zabytkami gminy.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu gminy Kadzidło

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - atrakcyjna lokalizacja terenu gminy; - postrzeganie Kadzidła jako kulturowej stolicy Kurpiowszczyzny, prężnie działającego na rzecz upowszechniania dziedzictwa kulturowego regionu; - postrzeganie terenu gminy jako atrakcyjnego produktu turystycznego, zarówno dzięki substancji zabytkowej, jak też walorom przyrodniczym; - uwzględnienie zagadnień dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i planistycznych gminy; - pozytywne nastawienie władz gminy i regionu oraz mediów do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym; - funkcjonowanie gminnej ewidencji zabytków; - znaczna aktywność władz gminy w pozyskiwaniu funduszy ze źródeł zewnętrznych; - duży potencjał organizacji pozarządowych prowadzących działalność na rzecz opieki nad zabytkami; - prowadzenie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, w tym w zakresie edukacji artystycznej, kulturowej, historycznej, ekologicznej; - posiadanie znacznego zasobu dziedzictwa kulturowego, ukazujących przeszłość i tradycję mieszkańców gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> - nowa zabudowa w części nienawiązująca do pierwotnego układu zabudowy (brak harmonii); - średni lub zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; - zaniedbany stan zachowania niektórych obiektów zabytkowych, co obniża ich estetykę i pozytywny odbiór; - przypadki wprowadzania niewłaściwych materiałów do prac konserwatorsko-budowlanych; - modernizacja obiektów zabytkowych przy użyciu niewłaściwych technologii prowadzących do zakłócenia estetyki tych obiektów (plastikowa stolarka, sposób ocieplania ścian, blachodachówka); - brak dostatecznych środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; - niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych;

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none">- stała poprawa jakości środowiska naturalnego;- możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł;- wciąż narastający rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających w swym polu działania między innymi troskę o dziedzictwo kulturowe;- upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie dziedzictwa kulturowego oraz zabytków i ich prawidłową ochronę z zachowaniem wartości kulturowych;- funkcjonowanie zabytków w kontekście atrakcyjnego środowiska przyrodniczego i kulturowego;- wykorzystanie mediów w edukacji nastawionej na ochronę zabytków i krajobrazu;- dobra dostępność komunikacyjna terenu gminy.	<ul style="list-style-type: none">- niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobów kulturowych;- nadmierna komercjalizacja w sferze zabytków;- zanikająca edukacja estetyczna na rzecz praktyczności przy zastosowaniu minimalnych nakładów finansowych;- niezadawalający stan usług towarzyszących turystyce;- dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji obiektów zabytkowych;- niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.

Źródło: opracowanie własne

7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy Kadzidło wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby Kadzidło i okolice był miejscem coraz bardziej atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi na terenie gminy;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

7.1. Priorytety programu opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki gminnej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Gmina ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnym i unikalnym charakterze. Wobec powyższego objęcie należyłą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Na potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kadzidło na lata 2024-2027 wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy.

W ramach **Priorytetu II** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego,
- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

W ramach **Priorytetu III** ustalono cztery kierunki działań związanych z:

- opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
- umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy,
- rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.

7.3. Zadania programu opieki

Priorytet I	
Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Informowanie właścicieli i użytkowników zabytków o źródłach pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków znajdujących się na terenie gminy 2. Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich 3. Współpraca władz gminy ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	<ol style="list-style-type: none"> 1. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami 2. Współpraca organizacyjna i merytoryczna z organizatorami zbiórek publicznych przeznaczonych na ratowanie zabytkowych pomników nagrobnych na cmentarzach
Priorytet II	
Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przyjęcie przez Radę Gminy Kadzidło gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kadzidło na lata 2024-2027 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji 2. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków gminy Kadzidło 3. Coroczna aktualizacja <i>planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Kadzidło</i> sporządzonego na

dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy	podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną, a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych, np. Pomnik Szwedzki w Kadzidle, cmentarze z czasów I wojny światowej, wyróżniające się drewniane budynki mieszkalne, kapliczki przydrożne kubaturowe i inne
Priorytet III	
Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców	
Kierunki działań	Zadania
Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomych, z zastosowaniem komputerowej bazy danych 2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ.
Umożliwienie jak najszerszego dostępu do informacji o	1. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kadzidło lata 2024-2027 2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacja na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (zakładka na stronie internetowej poświęcona zabytkom gminy)

dziedzictwie kulturowym gminy	<ol style="list-style-type: none">3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy
Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym	<ol style="list-style-type: none">1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony4. Wydawanie i wspieranie wydawnictw naukowych i popularnonaukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji gminy5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo6. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu miasta, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomych spoczywa na wójcie gminy (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami **prowadzona jest gminna ewidencja zabytków gminy Kadzidło**. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta gminy Kadzidło w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome historyczne oraz karty adresowe stanowisk archeologicznych. Dla zabytków tych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: adres, rodzaj zabytku, opis obiektu, chronologia, sposób ochrony oraz dokumentacja fotograficzna.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz na cztery lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;

- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną.

Określenie stanów technicznych obiektów polega na:

- 1) nawiązaniu współpracy z organem nadzoru budowlanego w celu ustalenia stanu technicznego obiektów zinwentaryzowanych w gminnej ewidencji zabytków;
- 2) uwzględnianie wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) określeniu niezbędnych prac rewitalizacyjnych obiektów i szacunkowej wartości ich przeprowadzenia.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu wójt gminy Kadzidło sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Kadzidło. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Gminy niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Gminy Kadzidło.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenie gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kadzidło na lata 2024-2027 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- bieżący monitoring możliwości pozyskiwania z różnych środków zewnętrznych środków finansowych, w tym również programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,
- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- wysokość corocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,

- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. Źródła publiczne: krajowe

- budżet państwa – m.in. środki w ramach programów Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa mazowieckiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

2. źródła publiczne: zagraniczne

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.

3. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

1. Źródła publiczne. Środki krajowe.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

10.1. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

OCHRONA ZABYTKÓW

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone

regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące

właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Instytucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

WSPIERANIE DZIAŁAŃ MUZEALNYCH

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.

Główny nacisk w ramach programu zostaje położony na projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi. Finansowane w ramach programu zadania konserwatorskie powinny być realizowane w zgodzie z dobrymi praktykami w zakresie opracowywania i ewidencjonowania zbiorów, przy czym szczególnie istotne jest wspieranie działań, które prowadzić będą do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonym nieodwracalnym uszkodzeniem. Z kolei projekty wydawnicze, prócz wysokiej wartości prezentowanych treści, powinny wyróżniać się oryginalną i spójną koncepcją graficzną. Zasadniczym celem programu jest wspieranie zadań o charakterze niekomercyjnym. Program umożliwia też wsparcia dla zadań, które wysoką wartość merytoryczną łączą z potencjałem komercyjnym – pod warunkiem, że wsparcie mieści się w dopuszczalnych limitach pomocy publicznej. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu przewidziana jest możliwość finansowania zadań w trybie dwuletnim, a suma tych dofinansowań może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy i wykonawcy gwarantują realizację założonych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału podmiotów będzie ich doświadczenie, zgodność procedur działania ze standardami rekomendowanymi przez ministerstwo, a także umiejętność nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być umocnienie muzeów oraz innych podmiotów działających w tym obszarze jako ważnych centrów kultury, dzięki którym świadomość historyczna i tożsamość kulturowa obywateli staje się kluczowym elementem kształtującym współczesną przestrzeń społeczną. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów,

ul. Goraszewska 7, 02-910 Warszawa

<http://nimosz.pl/>

KULTURA LUDOWA I TRADYCYJNA

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie

odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczynić się może do wzmocnienia tożsamości i budowania poczucia dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik in situ – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań mających na celu wspieranie przedsięwzięć związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, przemianami ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; 2) organizacje pozarządowe; 3) podmioty prowadzące działalność gospodarczą; 4) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne

Instytucja zarządzająca:

Departament Narodowych Instytucji Kultury

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17,

00-071 Warszawa

OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np.

poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym) lub służące planowaniu dalszych badań wykopaliskowych. Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów programu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania finansowane w ramach programu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, program umożliwia finansowanie zadań w trybie dwuletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równoległe działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury; 2) państwowe instytucje kultury; 3) organizacje pozarządowe; 4) publiczne uczelnie akademickie; 5) niepubliczne uczelnie akademickie; 6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa

ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa

<http://www.nid.pl>

MIEJSCA PAMIĘCI I TRWAŁE UPAMIĘTNIANIE W KRAJU

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski. Wspierane są także działania mające na celu upowszechnianie wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie miejsc pamięci i trwałych upamiętnień opieką polegającą w szczególności na:

- 1) naukowym badaniu i dokumentowaniu miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscach pamięci;
- 3) zabezpieczeniu i utrzymaniu miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) utrwaleniu wartości i autentyzmu miejsc pamięci;
- 5) popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej.

Promowane jest:

- 1) podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia;
- 2) nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu;
- 3) zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów;
- 4) zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia;
- 5) tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym;
- 6) twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego;

7) stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej).

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

GROBY I CMENTARZE WOJENNE W KRAJU

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na :

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie;
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych;
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego;
- dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych;
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy.

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania;
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej;
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego;
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji, i promocji;
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów;
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych.

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

10.2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej

konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt. 8),

b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:

- zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).

c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obiekty sakralnego” oraz „obiekty kościelne”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:

- obiekty sakralne - są te miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2013, poz. 1169, z późn. zm.) rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatkę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”.

Dotacje przeznaczone są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu

Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

10.3. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (j.t. Dz. U. 2021, poz. 710 z późn. zm.) ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Mazowieckiego, pozostających w jego dyspozycji.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków:

a) wymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych,

b) niewymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;

2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja) po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
 - 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
 - 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
 - 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
 - 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
 - 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
 - 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
 - 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
 - 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
 - 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.
3. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.
4. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
5. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
6. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest dołączyć informację na ten temat wraz z uzasadnieniem, w którym zostanie opisana wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa zabytku albo też informację o konieczności przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz innych dokumentów potwierdzających konieczność niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich,

restauratorskich lub robót budowlanych. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie potraktowany, jako wniosek o udzielenie dotacji w wysokości określonej zgodnie z §1 ust. 3.

7. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 3-5.

10.4. Budżety jednostek samorządu terytorialnego

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie województwa Marszałka Mazowieckiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

10.5. Źródła publiczne. Środki zagraniczne.

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Działania związane z zakresem kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej

1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

3. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
4. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

Ze względu na czas przejściowy pomiędzy dwoma okresami finansowania, w czasie sporządzenia niniejszego opracowania wciąż nie były jeszcze znane zasady finansowania działań związanych z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego po 2020 r.

10.6. Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

Europejskie Dni Dziedzictwa

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypominanie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy,

w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);

fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);

fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpm.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Kadzidło;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze gminy Kadzidło powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w mieście i regionie.

Mechanizmem sprzyjającym takim działaniom może być zapewnienie środków finansowych na dotacje celowe na prace przy zabytkach, które udzielane są właścicielom i zarządcom. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane mogą być przyznane w wysokości do 75% nakładów koniecznych, które obejmują:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Formą pomocy finansowej gminy dla właścicieli obiektów zabytkowych może być również system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych).

Inną formą wspierania opieki nad zabytkami oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego gminy mogą być także stypendia artystyczne przyznawane osobom działającym na rzecz opieki nad zabytkami oraz otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych w dziedzinie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Kadzidło objętych ochroną przez wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Czarnia dz. geod. nr 231	kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła w granicach działki nr 231	1921 r.	A-621 z 5.12.1997
2.	Czarnia (Żydowska) dz. geod. nr 233	cmentarz parafialny rzymskokatolicki	około 1925 r.	A-543 z 18.01.1986
3.	Kadzidło ul. Sportowa 3 dz. geod. nr 592 oraz otoczenie w promieniu 50 m od kościoła	kościół parafialny pw. św. Ducha wraz z najbliższym otoczeniem w promieniu 50 m	1883-1886 r.	A-422 z 12.04.1962
4.	Kadzidło ul. Sportowa dz. geod. nr 592	ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego pw. św. Ducha		A-1527 z 27.09.2019
5.	Kadzidło ul. Sportowa dz. geod. nr 1035	kaplica cmentarna pw. św. Józefa i mauzoleum ks. Mieszki	1949-1951 r.	A-1685 z 21.02.2022
6.	Kadzidło ul. Sportowa dz. geod. nr 1035 i 1036 (część działek)	cmentarz parafialny rzymskokatolicki	1870 r.	A-557 z 30.01.1986
7.	Kadzidło ul. T. Kościuszki dz. geod. nr 1031/2	kaplica Matki Bożej, tzw. dylewska wraz z otoczeniem w graniach działki nr 1031/2 (z murem oporowym i schodami)	1957 r.	A-1015 z 9.05.2011
8.	Piasecznia I dz. geod. nr 776	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	A-567 z 18.01.1986
9.	Wach I dz. geod. nr 763/4	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	A-571 z 18.01.1986

Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Kadzidło

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Czarnia dz. geod. nr 231	kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła w granicach działki nr 231	1921 r.	A-621 z 5.12.1997
2.	Czarnia dz. geod. nr 231	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła	około 1925 r.	---
3.	Czarnia (Żydowska) dz. geod. nr 233	cmentarz parafialny rzymskokatolicki	około 1925 r.	A-543 z 18.01.1986
4.	Dylewo dz. geod. nr 1067/4 (południowa część)	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	---
5.	Gleba 21 dz. geod. nr 423	dom	1920 r.	---
6.	Gleba 22 dz. geod. nr 424/1	dom	koniec XIX w.	---
7.	Gleba 37 dz. geod. nr 404	dom	1897 r.	---
8.	Gleba 70 dz. geod. nr 5	dom	1917 r.	---
9.	Grale dz. geod. nr 145 ??	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	---
10.	Kadzidło ul. Sportowa 3 dz. geod. nr 592 oraz otoczenie w promieniu 50 m od kościoła	kościół parafialny pw. św. Ducha wraz z najbliższym otoczeniem w promieniu 50 m	1883-1886 r.	A-422 z 12.04.1962
11.	Kadzidło ul. Sportowa dz. geod. nr 592	ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego pw. św. Ducha		A-1527 z 27.09.2019
12.	Kadzidło ul. Sportowa dz. geod. nr 1035	kaplica cmentarna pw. św. Józefa i mauzoleum ks. Mieszki	1949-1951 r.	A-1685 z 21.02.2022
13.	Kadzidło ul. Sportowa	cmentarz parafialny rzymskokatolicki	1870 r.	A-557 z 30.01.1986

	dz. geod. nr 1035 i 1036 (część działek)			
14.	Kadzidło ul. T. Kościuszki dz. geod. nr 1031/2	kaplica Matki Bożej, tzw. dylewska wraz z otoczeniem w graniach działki nr 1031/2 (z murem oporowym i schodami)	1957 r.	A-1015 z 9.05.2011
15.	Kierzek 14b, d. 14 dz. geod. nr 43	dom	1918 r.	---
16.	Kierzek 20, d. 21 dz. geod. nr 31/2	dom	początek XX w.	---
17.	Kierzek II części dz. geod. nr 45, 44 i 3186	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	---
18.	Piasecznia I dz. geod. nr 776	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	A-567 z 18.01.1986
19.	Piasecznia II dz. geod. nr 3152	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	---
20.	Piasecznia III / Kierzek I dz. geod. nr 3180/2	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1915 r.	---
21.	Piasecznia dz. geod. nr 3188 (część północna)	schron Komendy XVI Okręgu Narodowego Zjednoczenia Wojskowego	lata 40. XX w.	---
22.	Piasecznia dz. geod. nr 3188 (część północna)	schron Komendy XVI Okręgu Narodowego Zjednoczenia Wojskowego	lata 40. XX w.	---
23.	Wach dz. geod. nr 763/4	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	A-571 z 18.01.1986
24.	Wach dz. geod. nr 456/2	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	---
25.	Wach dz. geod. nr 482	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915-1918 r.	---

Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Kadzidło

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. na obszarze	Funkcja i chronologia stanowiska
1.	Brzozowa (Zuzanny)	35-72	1	5	osada, okres nowożytny
2.	Brzozowa	35-72	1	6	osada, okres nowożytny
3.	Brzozowa	35-72	2	7	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ osada, późne średniowiecze-nowożytność
4.	Chudek	37-70	1	60	śląd osadnictwa, okres nowożytny
5.	Chudek	37-70	2	61	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
6.	Chudek	37-70	3	62	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
7.	Chudek	37-70	4	63	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
8.	Chudek	37-70	5	64	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
9.	Chudek	37-70	6	65	1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ osada, średniowiecze 3/ osada, okres nowożytny
10.	Chudek	37-70	7	66	1/ osada, starożytność 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
11.	Chudek	37-70	8	67	osada, epoka brązu

12.	Chudek	37-70	9	75	osada, okres nowożytny
13.	Chudek	37-70	10	76	osada, okres nowożytny
14.	Chudek	37-70	11	77	osada, starożytność
15.	Dylewo	37-70	1	49	osada, epoka brązu
16.	Dylewo	37-70	2	50	osada, epoka brązu
17.	Dylewo (Łodziska)	37-70	3	69	osada, epoka brązu
18.	Dylewo	37-70	4	48	śląd osadnictwa, epoka kamienia
19.	Dylewo	36-70	4	1	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
20.	Dylewo	36-70	5	2	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
21.	Dylewo	36-70	7	4	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
22.	Dylewo	36-70	8	6	osada, okres nowożytny
23.	Dylewo	36-70	9	7	1/ ślad osadnictwa, okres nowożytny 2/ osada, chronologia nieokreślona
24.	Dylewo	36-70	10	8	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ osada, okres nowożytny
25.	Dylewo	36-70	11	9	osada, okres nowożytny
26.	Dylewo	36-70	12	10	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
27.	Dylewo	36-70	13	11	śląd osadnictwa, okres nowożytny
28.	Dylewo	36-70	14	12	śląd osadnictwa, okres lateński (przedrzymski)
29.	Dylewo (Kolonja)	37-70	1	68	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ osada, średniowiecze

					3/ osada, okres nowożytny
30.	Dylewo (Kolonia)	37-70	1	70	śląd osadnictwa, epoka brązu
31.	Dylewo (Kolonia)	37-70	2	71	śląd osadnictwa, epoka brązu
32.	Dylewo (Kolonia)	37-70	3	72	1/ osada, neolit – epoka brązu 2/ osada, średniowiecze 3/ osada, okres nowożytny
33.	Gleba (Górki)	36-69	1	13	śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona
34.	Gleba	36-69	2	1	1/ średniowiecze, śląd osadnictwa 2/ osada, okres nowożytny
35.	Gleba	36-69	3	2	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
36.	Gleba	36-69	4	3	1/ osada, okres lateński 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
37.	Gleba	36-69	5	4	1/ śląd osadnictwa, okres lateński 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
38.	Gleba	36-69	6	5	1/ śląd osadnictwa, okres lateński 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
39.	Gleba	36-69	7	6	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
40.	Gleba	36-69	8	6A	punkt osadnictwa, chronologia nieokreślona
41.	Gleba	36-69	9	7	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny

42.	Gleba	36-69	10	8	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
43.	Gleba	36-69	11	9	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
44.	Gleba	36-69	12	10	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
45.	Gleba	36-69	13	11	śląd osadnictwa, średniowiecze
46.	Gleba	36-69	14	12	1/ ślad osadnictwa, okres nowożytny 2/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
47.	Gleba	36-69	15	14	1/ osada, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
48.	Gleba	36-69	16	15	śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona
49.	Gleba	36-69	17	16	śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona
50.	Golanka (Morgi)	35-71	1	1	śląd osadnictwa, późne średniowiecze-okres nowożytny
51.	Golanka	35-71	2	2	śląd osadnictwa, średniowiecze
52.	Golanka	35-71	3	3	śląd osadnictwa, średniowiecze – okres nowożytny
53.	Golanka	35-71	4	4	osada, średniowiecze
54.	Golanka (Morgi)	35-71	5	5	śląd osadnictwa, nowożytność
55.	Golanka	35-71	6	13	śląd osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny
56.	Golanka	35-71	7	14	osada, wczesne średniowiecze
57.	Golanka	35-71	8	15	osada, okres nowożytny

58.	Golanka	35-71	9	16	1/ znalezisko luźne, epoka kamienia – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
59.	Golanka	35-71	10	17	ślad osadnictwa, średniowiecze
60.	Golanka (Wilczy Lasek)	35-71	1	12	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
61.	Grale	35-71	1	6	ślad osadnictwa, późne średniowiecze- nowożytność
62.	Grale	35-71	2	7	1/ znalezisko luźne, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
63.	Grale	35-71	3	8	znalezisko luźne, epoka kamienia
64.	Grale	35-71	4	9	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
65.	Grale	35-71	5	10	ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza
66.	Grale	35-71	6	11	ślad osadnictwa, późne średniowiecze- nowożytność
67.	Grale (Nadlesie)	35-72	1	1	ślad osadnictwa, okres nowożytny
68.	Grale (Nadlesie)	35-72	2	2	1/znalezisko luźne, okres starożytny 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze – okres nowożytny
69.	Grale	35-72	3	3	ślad osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny
70.	Grale	35-72	4	4	osada, okres nowożytny
71.	Jazgarka	34-70	1	1	znalezisko luźne, neolit, kultura amfor kulistych

72.	Jazgarka	34-70	2	18	śląd osadnictwa, okres nowożytny
73.	Jazgarka	34-70	3	19	śląd osadnictwa, XVI-XVIII w.
74.	Jazgarka	34-70	4	20	śląd osadnictwa, XVI-XVIII w.
75.	Jazgarka	34-70	5	21	śląd osadnictwa, okres nowożytny
76.	Jazgarka	34-70	6	22	śląd osadnictwa, okres nowożytny
77.	Jazgarka	34-70	7	23	śląd osadnictwa, XVIII-XIX w.
78.	Jazgarka	34-70	8	24	śląd osadnictwa, średniowiecze
79.	Jeglijowiec	36-70	1	13	1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
80.	Jeglijowiec	36-70	2	14	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
81.	Jeglijowiec	36-70	3	16	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
82.	Jeglijowiec	36-70	4	21	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
83.	Jeglijowiec	36-70	5	22	1/ ślad osadnictwa, neolit – epoka brązu 2/ osada, okres nowożytny
84.	Jeglijowiec	36-70	6	23	1/ ślad osadnictwa, chronologia nieznana 2/ osada, okres nowożytny
85.	Jeglijowiec	36-70	7	25	osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
86.	Jeglijowiec	36-70	8	24	osada, okres nowożytny

87.	Kadzidło	35-70	1	1	punkt osadniczy, średniowiecze
88.	Kadzidło	35-70	2	2	punkt osadniczy, średniowiecze
89.	Kadzidło	35-70	3	4	punkt osadniczy, wczesne średniowiecze - średniowiecze
90.	Kadzidło	35-70	4	5	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, XVII-XVIII w.
91.	Kadzidło	35-70	5	6	1/ ślad osadnictwa, neolit – wczesna epoka brązu 2/ punkt osadniczy, średniowiecze - nowożytność
92.	Kadzidło	35-70	6	7	ślad osadnictwa, epoka brązu
93.	Kadzidło	35-70	7	8	ślad osadnictwa, mezolit - neolit
94.	Kadzidło	35-70	8	20	osada?, neolit, kultura ceramiki grzebykowo-dołkowej [stanowisko archiwalne]
95.	Kadzidło	35-70	9	21	znalezisko luźne, paleolit [stanowisko archiwalne]
96.	Kadzidło (Podgadka)	35-70	1	3	punkt osadniczy, średniowiecze
97.	Kierzek	35-69	1	1	
98.	Kierzek	35-69	2	2	1/ ślad osadnictwa, neolit – epoka brązu 2/ osada, XI-XII w. 3/ osada, XII-XIV w.
99.	Kierzek	35-69	3	3	1/ osada, XII-XIII w. 2/ osada, późne średniowiecze
100.	Kierzek	35-69	4	4	1/ ślad osadnictwa, XI-XIII w. 2/ osada, późne średniowiecze - nowożytność

101.	Kierzek	35-69	5	5	śląd osadnictwa, okres nowożytny
102.	Klimki	34-71	1	20	śląd osadnictwa, średniowiecze
103.	Klimki	34-71	2	21	osada, średniowiecze
104.	Klimki	34-71	3	22	osada, średniowiecze
105.	Kuczyńskie	36-70	1	17	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze 3/ osada, nowożytność
106.	Kuczyńskie	36-70	2	18	śląd osadnictwa, średniowiecze
107.	Kuczyńskie	36-70	3	19	śląd osadnictwa, okres nowożytny
108.	Łodziska [na terenie gminy Kadzidło, grunty sołectwa Dylewo]	37-70	1	49	osada, epoka brązu, kultura łużycka
109.	Łodziska [na terenie gminy Kadzidło, grunty sołectwa Dylewo]	37-70	2	50	1/ osada, epoka brązu, kultura łużycka 2/ osada, epoka brązu, kultura trzciniecka
110.	Małachowo [na terenie gminy Kadzidło]	36-70	4	48	śląd osadnictwa, epoka kamienia
111.	Piasecznia	35-70	1	9	punkt osadniczy, średniowiecze
112.	Piasecznia	35-70	2	10	punkt osadniczy, późne średniowiecze - nowożytność
113.	Piasecznia	35-70	3	11	śląd osadnictwa, średniowiecze
114.	Piasecznia	35-70	4	12	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia – wczesna epoka brązu 2/ punkt osadnictwa, średniowiecze – okres nowożytny
115.	Piasecznia	35-70	5	13	punkt osadnictwa, średniowiecze – okres nowożytny

116.	Piasecznia	35-70	6	19	punkt osadnictwa, średniowiecze – okres nowożytny
117.	Piasecznia (Podgórze)	35-69	1	11	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
118.	Siarcza Łąka	35-70	1	14	punkt osadniczy, wczesne średniowiecze – późne średniowiecze
119.	Siarcza Łąka	35-70	2	18	punkt osadniczy, średniowiecze – okres nowożytny
120.	Strzałki	36-70	1	26	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
121.	Strzałki	36-70	2	27	osada, okres nowożytny
122.	Strzałki	36-70	3	28	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
123.	Strzałki	36-70	4	29	osada, okres nowożytny
124.	Todzia	35-70	1	15	punkt osadniczy, średniowiecze – XVI w.
125.	Todzia	35-70	2	16	cmentarzysko, okres wpływów rzymskich
126.	Todzia	35-70	3	17	1/ ślad osadnictwa, neolit 2/ punkt osadniczy, okres wpływów rzymskich
127.	Wach (Ruty)	34-70	1	9	ślad osadnictwa, XVIII-XIX w.
128.	Wach (Ruty)	34-70	2	10	1/ osada?, neolit 2/ ślad osadnictwa, XVI-XVIII w.
129.	Wach (Ruty)	34-70	3	11	ślad osadnictwa, mezolit

130.	Wach (Ruty)	34-70	4	12	osada?, neolit
131.	Wach	34-70	1	2	śląd osadnictwa, XVIII-XIX w.
132.	Wach	34-70	2	3	śląd osadnictwa, XVIII-XIX w.
133.	Wach	34-70	3	4	śląd osadnictwa, XVIII-XIX w.
134.	Wach	34-70	4	5	śląd osadnictwa, XVIII-XIX w.
135.	Wach	34-70	5	6	śląd osadnictwa, XIX w.
136.	Wach	34-70	6	7	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, XIII-XIX w.
137.	Wach	34-70	7	8	1/ śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona 2/ śląd osadnictwa, XVI-XVIII w.
138.	Wach (Tabory)	34-69	1	5	śląd osadnictwa, okres nowożytny
139.	Wach (Tabory)	34-69	2	9	śląd osadnictwa, XI-XIII w.
140.	Wach (Tabory)	34-69	3	10	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
141.	Wach (Zabaranie)	34-69	1	1	śląd osadnictwa, okres nowożytny
142.	Wach (Zabaranie)	34-69	2	2	śląd osadnictwa, okres nowożytny
143.	Wach (Zabaranie)	34-69	3	3	1/ osada, XI-XIII w. 2/ osada, późne średniowiecze - nowożytność
144.	Wach (Zakobiaki)	34-69	1	4	śląd osadnictwa, okres nowożytny